Kersti Bergroth

Nuoren lotan päiväkirja

NUOREN LOTAN PÄIVÄKIRJA

KERSTI BERGROTH

NUOREN LOTAN PÄIVÄKIRJA

KOLMAS PAINOS

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

KUSTANNUS-
OSAKEYHTIÖ
OTAVAN
KIRJAPAINO
HELSINGISSÄ
1940

Keskiviikko 29. I. 1940.

Onko sairaalassa parempi olla kuin muualla maailmassa?

Tänä iltana tuntuu melkein siltä.

Koko talo on hiljaa — tämä tuntematon talo, jonka tänään ensi kerran näin. Minä tiedän, että monessa huoneessa kärsitään, moni haavoittunut ehkä ei voi nukkua, mutta merkillistä kyllä tuntuu kuitenkin rauhallisemmalta ja paremmalta kuin Helsingissä.

Rauhaa näyttää olevan monenlaista. Näin kesken sotaakin voi olla joskus tällainen aivan uudenlainen rauha. On kuin sydämenikin yhtäkkiä saisi vähän levätä — niin, nyt tosiaankin huomaan, etten ole ehtinyt olla onneton koko päivässä! Sehän on *aivan* uutta! Olen kerta kaikkiaan unohtanut hänet noin kymmenen tuntia. (Ei, pari kertaa kyllä ajattelin häntä, mutta se meni ohi melkein vaarattomasti.)

Tämä pieni huone tuntuu niin ystävälliseltä, että melkein tahtoisin kiittää sitä. Se on niin kohteliaan täydellinen ja siisti, aivan kuin se olisi odottanut

minua. Ehkä se on odottanut minua! Ehkä se aikoo opettaa minua elämään. Sitähän minä en milloinkaan ole osannut.

Osastonhoitajatar oli hiljainen, noin 30-vuotias, viisaan näköinen. Ehkä kuin joku vähän kaukainen haltiatar sadussa? Täällähän alkaa jonkinlainen satu, sen minä tunnen. Ei tämä suinkaan ole sitä tavallista maailmaa.

En vielä ole tavannut toisia lottia, heitä on minun osastollani neljä. Hoitajattaria on parikymmentä. Ylilääkärin näin sivumennen, hän on varman ja rohkaisevan näköinen.

Jaksankohan minä milloinkaan käsittää, että on sota? Kaksi kuukautta olen tiennyt, että on sota, mutta kun tulin tänne ja näin puoliavoimen oven läpi haavoittuneiden makaavan siinä vuoteissaan, niin tuntui, että minuun suorastaan iski aavistus siitä, mitä sota oikeastaan on.

Kyllä minä luulin ymmärtäväni sen jo ensimmäisenä pommituspäivänä. En ikinä unohda sitä aamupäivää. Minä näen milloin tahansa lentokoneet siellä sinisellä taivaalla ja punaiset kipinät, jotka sinkoilivat niistä. En oikein tiedä, mitä ne kipinät olivat. Joku sanoo, että ne olivat meidän torjuntakuuliamme.

Mitähän minä tunsin silloin? Minä olin menossa lottatöihini, me lähetimme juuri vaatteita evakuoiduille. Minä pysähdyin kadulle katsomaan koneita. Silloin ei vielä ollut »pommisuojakulttuuria», ei kukaan oikein tiennyt, mitä tehdä. En oikein voi

selvittää, miltä minusta tuntui. Jollakin tavoin tuntui siltä, että kun tällaista voi tapahtua, niin on kaikki lopussa. Ei sellaisessa maailmassa voi elää, missä tämä on mahdollista.

Sen minä muistan, että tuntui kuin olisin ollut yksin maailmassa. Jos tuo pommi sattuu minuun, niin minä kuolen tähän yksin. Aina täytyy kuolla yksin! Se on kummallista.

Minusta tuntuu aina, että ihmiselle ei ole luonnollista, että hän kuolee. Saa nähdä, että se vielä kerran muuttuu, tämä että me kuolemme.

Kello on jo yksitoista, ja minun täytyy nousta varhain. Hyvää yötä! Niin, kenelle minä oikeastaan sanon hyvää yötä? Ehkä tälle kiltille huoneelle, joka ei näy välittävän siitä, että minä olen epämiellyttävä ja paha tyttö.

Iltauutisissa ei ollut mitään erikoista. Vaikka onhan se joka päivä erikoista, että raja kestää! Kukaan maailmalla ei uskonut sitä.

30. I.

En luulisi, että epäonnistuin pahasti. Ainakaan ei hoitajatar näyttänyt tyytymättömältä.

Täällä me pääsemme oikein oikeaan sairaanhoitoon heti! Se on ihanaa. En tietysti saa tehdä mitään itsenäistä, mutta saan auttaa sitomisessa ja joka paikassa. Täällä on palkattuja siivoojattaria, jotka siivoavat huoneet. Sehän on merkillistä ja lotalle todellista ylellisyyttä.

En minä muuten pelkää siivoamista, päinvastoin esimerkiksi portaitten peseminen on minusta viehättävää urheilua. Mutta *nyt* ja *täällä* on suurenmoista saada koettaa auttaa niitä, jotka tulevat — sieltä.

Sieltä, juhlallisimmasta paikasta, mikä maailmassa nyt on. En uskalla kirjoittaa siitä paikasta mitään. Tuskin uskallan ajatella sitä. Minkä arvoinen minä olen, että ajattelisin sellaista? Mutta minä olen äärettömän kiitollinen, että saan pidellä heidän käsivarsiaan, kun hoitajattaret muuttavat siteitä — ehkä saan pian muuttaa niitä itse — ja että saan juosta ja noutaa ja poimia ja ojentaa.

Aamiaista söin jännittävän näköisen lotan vie-

ressä. Hän on tumma, hienon näköinen, sanoi päivää vähän kylmän kohteliaasti. Luulin ensin, että se oli ylpeyttä, mutta sitten huomasin, että se oli vaan »hillittyä olemusta». Minä raukka en milloinkaan voi olla hillitty. Tuhat kertaa olen päättänyt, että tästälähin esiinnyn aina tahdikkaasti ja jos mahdollista hienon torjuvasti, niinkuin Orvokki — se on sen uuden lotan nimi. Mutta viiden minuutin perästä olenkin sitten taas sama ajattelematon ja joka taholle syöksyävä ja myrskyävä Telma kuin ennenkin.

Niin, Orvokin jännittävyydestä siis. Kesken aamiaista hän yhtäkkiä sanoi:

— Minkähän vuoksi kohtalo on tuonut kaikki nämäkin ihmiset tänne tähän ruokasaliin?

Minä kysyin, mitä hän tarkoitti.

— En minä usko, että mitkään ihmiset turhaan tapaavat toisensa, sanoi hän.

En tiedä miksi minusta tuntui niin salaperäiseltä. Pitää joskus kysyä häneltä enemmän. »Kohtalo» on minusta aina sellainen sana, joka tekee kummallisen vaikutuksen. Kohtalo. Minunkin kohtaloni. Mikähän se vielä on? Joskus minusta tuntuu, että ihmisen oikea kohtalo on ihana, mutta että se melkein aina sotkeutuu ja hämmentyy, niin että se muuttuu ihan toiseksi.

Varmasti minunkin kohtaloni on alun perin tarkoitettu ihanaksi! Mutta sitten se on sotkeutunut — tai tietysti minä itse olen sotkenut sen. Minä en osaa hoitaa kohtaloani, en päivääkään. Aina minä

teen juuri sellaista, mitä ei pitäisi tehdä. Muutamat tekevät aina vaistomaisesti sen, mikä vie hyvään tulokseen. Minä teen aina vaistomaisesti sen, mikä vie mahdollisimman huonoon tulokseen.

Saa nähdä, ehdinkö yleensä pitää tätä päiväkirjaa. Tänään olen vaan puolittain työssä, mutta sitten tulee kyllä tarpeeksi.

Tämä ensimmäinen aamiainen oli minusta juhlallinen, se oli kuin yhteistyön oikea varsinainen alku. Isä on aina opettanut meille lapsille, että ateria on tärkeä ja kaunis asia. »Kun ihmiset syövät yhdessä, niin he jo sillä solmivat ystävyyttä», sanoo isä.

Aamiainen on pöydässä kaksi tuntia, ja kaikki pistäytyvät syömässä kun ehtivät. Tänään sattui minun pöytääni punaposkinen ja tähtisilmäinen hoitajatar, jonka nimi on neiti Koski. Hän on ollut yksitoista vuotta hoitajattarena, ja minusta tuntuu, että hänen kasvonsa näyttävät jollakin tavalla vakavammilta kuin muitten ihmisten kasvot. Eivät ne oikeastaan näytä surullisilta, eivät tähtisilmät tietysti voi olla surullisia, mutta minä uskon, että neiti Kosken seurassa hävettäisi olla tyhmällä tai meluavalla tavalla iloinen.

— — —

Samana iltana.

Nyt olen ensimmäisen kerran puhellut rintamalta tulleiden poikien kanssa. Tavallaan sota tuli siitä vähän todellisemmaksi, mutta tavallaan se muuttui

vielä kummallisemmaksi ja mahdottomammaksi käsittää.

Yksi pojista, Reijonen, oli saanut kuulan käsivarteensa.

— Te pääsitte onneksi vähällä, kun vaan haavoituitte, sanoin minä.

— No, asiass sitä ois kuolt, jos ois kuolt, sanoi poika.

Hän oli pieni nopea karjalainen, ja hän kuvaili taistelua niin että luuli näkevänsä sen näyttämöllä. Tumma poika, luultavasti oikeastaan punaposkinen. Nyt hän oli kalpea. Niin monet näissä saleissa, oikeastaan kaikki, olivat kalpeita. On kummallisen vaikeaa katsella sellaisia kasvoja, jotka eivät ole kalpeita luonnollisen sairauden jälkeen, vaan joista ikäänkuin huomaa, että ne oikeastaan ovat nuoren terveen ihmisen kasvot, jotka kohtalo yhtäkkiä on muuttanut näin kirkkaiksi ja läpinäkyviksi.

— — —

Viivat merkitsevät, että Orvokki tuli sisään kertomaan, että hänet on määrätty asumaan minun kanssani.

Minusta se on vaan hauskaa. On totta mitä se yksi iloinen pieni lotta sanoi päivällispöydässä, että »Orvokki on niin intresantti kuin lottien ohjesäännöt suinkin sallivat».

Me toimme Orvokin sängyn tänne, ja hän alkoi heti parantaa ja kaunistaa huonetta kaikenlaisilla sievillä esineillä ja otteilla. Hän asetti pari kolme kaunisväristä kirjaa pöydälle, heitti pilvenpehmeän

silkkityynyn nojatuoliin, ripusti jotakin arvokkaan näköistä — Dürer, luullakseni — seinälle.

— Sinussa taitaa olla niin sanottua sisältöä, sanoin minä kysyvästi.

— Ei, noin vuoden ajan minä olen ollut aivan tyhjä, huokasi Orvokki.

Noin vuoden ajan? ajattelin minä. Mitä tapahtui vuosi sitten?

En tahtonut kysyä, sillä hieno nainen ei kerro ihmisille salaisuuksiaan, ennenkuin hän on tuntenut heidät ainakin kaksi päivää.

— Mikä sen kiharaisen pienen lotan nimi on? kysyin minä.

— Misse Ahola, sanoi Orvokki. — Eikö hän ole sievä? Kuin kukka. Hän on oikein luonnostaan *iloinen*. Sellaisia on oikeastaan hyvin vähän. Minä olen tuntenut hänet monta vuotta, ja kun minä kuulin, että hänen piti tulla tänne sairaalaan, niin minua tosiaankin vähän epäilytti. Misse Ahola täällä, kuinka se kävisi yhteen? Hänen kasvonsakin ovat kuin tehdyt vaan iloa varten, suupielet menevät jo luonnostaan vähän ylöspäin, ja silmätkin ovat melkein jo väriltään iloiset — »varhaiskesänvihreät», niinkuin joku sanoi. Mutta kun hän tuli, niin minä heti ensimmäisenä päivänä huomasin, että hän on all right.

— Kuinka sinä sen huomasit? kysyin minä.

— Minä katselin häntä, kun hän näki Mankasen ja Huttusen ja pari muuta pahinta tapausta, ja minä ymmärsin, että hän kyllä sopii tänne meille.

Muistin sattumalta kuka Mankanen on, tai ei niin sattumalta, sillä olin heti kysynyt, kuka tuo kumarassa kulkeva poika oli. Hänen kuvansa oli jäänyt mieleeni hyvin selvästi ja ikuisiksi ajoiksi.

— Orvokki, voidaankohan täällä Suomessa pian enää milloinkaan nauraa? kysyin yhtäkkiä kyynelet silmissä. — Onhan se hirvittävä asia, jos nauru kerta kaikkiaan loppuu maailmasta!

— Pojat osaavat kyllä nauraa, sanoi Orvokki miettiväisesti.

— Mutta minusta tuntuu, että minä pian en voi, sanoin minä.

— Ehkä pojat nauravat jollakin uudella tavalla, sanoi Orvokki.

Se on mahdollista. He taitavat tehdä kaikkea uudella tavalla.

31. I.

Eilen olin siviilipotilaiden osastolla, ja se oli suunnattoman ihmeellinen kokemus sekin. Siellä oli enimmäkseen evakuoituja, sitäpaitsi yksi kaupungin pommituksessa haavoittunut nainen.

Onko Euroopan, Amerikan ja muun maailman ystävällisyys Suomea kohtaan noussut minulle päähän, vai onko tässä kansassa tosiaankin muutamia hyvin hyviä ominaisuuksia? En tiedä, mutta kyllä minä istuin hämmästyneenä ja häpeissäni ja kuuntelin, miten yksi köyhä evakuoitu nainen, joka oli saanut jättää ja polttaa kotinsa, kertoi kaikesta aivan kuin olisi puhunut vieraista ihmisistä. Ei hän kertonut sitä mitenkään koleasti, päinvastoin kauniisti ja sydämellisesti, ja hänestä näki, että hän oli kärsinyt paljon. Mutta se rauha oli jotakin merkillistä.

Tähtisilmäinen neiti Koski jutteli hänen kanssaan ja sanoi, että »kun ihminen jaksaa kestää vaikeita kohtaloita, niin hän tulee suuremmaksi, *ja se on ihmiselle ilo!*» Se evakuoitu nainen alkoi oikein loistaa, niin hyvää se teki hänelle. Ja kaikissa

muissakin sängyissä potilaat oikein kuin saivat nuoremmat ja sileämmät kasvot ja hymyilivät.

Se on kyllä totta, että jos tietäisi tulevansa suureksi, niin jaksaisi kestää paljonkin. Mutta minä, tarkkaan katsoen, huononen päivä päivältä, ja silloin ei tahdo olla voimaa kärsiä.

Se pommituksen uhri on maannut täällä jo kolme viikkoa ja on vielä hyvin sairaan näköinen. Minä tahtoisin oppia puhumaan kaikille niinkuin Tähtisilmä puhuu. Tämäkin haavoittunut nainen jaksoi suorastaan hymyillä meille, kun Tähtisilmä sanoi pari sanaa. Ei se minkä hän sanoo aina ole mitään niin merkillistä, mutta hän jaksaa aina näyttää siltä kuin hän rakastaisi juuri sitä ihmistä, jolle hän puhuu.

Kun mentiin sieltä, niin hän sanoi, että sairaala ja etenkin hänen oma osastonsa oikeastaan on hänen kotinsa. Minä kysyin, eikö hänellä ole omaisia, ja hän sanoi, että hänen vanhempansa elävät, mutta että hänen mieleensä ei milloinkaan esimerkiksi juolahtanut lähteä kotiin jouluksi. Ainakin jouluna täytyi ehdottomasti olla potilaittensa kanssa, sanoi hän, siltä hänestä tuntui.

Minun täytyi oikein miettiä tätä asiaa. Voiko ihmisen työ tulla hänelle niin rakkaaksi, että hänellä on enemmän omantunnontuskia, jos hän laiminlyö sitä, kuin jos hän laiminlyö kotiaan?

Tähtisilmä näyttää kyllä niin »puhdistuneelta» ja kirkkaalta, että hän luultavasti voi elää ja toimia vähän toisella tavalla kuin muut ihmiset, esimerkiksi

kuin tämä samea ja itsekäs ja tunteellinen minä, tämä Telma, joka tekee aina vaan juuri sitä, mitä sydän lähinnä tahtoo.

(Ei aina sentään. Sydän tahtoisi, että minä kirjoittaisin hänelle sinne jonnekin, mutta järki estää, kun muistan hänen viimekertaiset loukkauksensa. Pitää yrittää olla arvokas. »Lotan on esiinnyttävä sivistyneen ihmisen hillityin käytöksin», sanotaan Ohjeissa, sivu 31.)

Ei ole helppoa saada aikaa tämän päiväkirjan pitämiseen, mutta minulla on jonkinlainen vastustamaton halu puhua »jonkun» kanssa, ja päiväkirja on jollakin kummallisella tavalla »joku». Eihän se ymmärrä, eihän se vastaa — ja kuitenkin se ymmärtää ja vastaa! Minä itse tässä tietysti vastaan itselleni. Olenko minä sitten kaksi? Se joka elää ja tekee työtä ja järjestää vuoteita ja ojentaa lastoja — ja se joka miettii, mitä se kaikki merkitsee.

Istun nyt juuri valvomassa eilen leikatun potilaan vieressä. Häntä ei nyt juuri saa jättää yksin. Huoneessa on kolme muuta potilasta, kaikki verraten huonossa kunnossa. Neiti Koski sanoi tänään, että normaalioloissa ihmiset eivät osaa kärsiä tuskia niin ihmeellisesti ja rohkeasti kuin nämä pojat nyt kärsivät. »Jos sairaala tavallisena aikana olisi täynnä näin vaikeita tapauksia, niin olisi joka huoneessa tuskainen ja hätääntynyt tunnelma», sanoi hän. »Nyt tuskin kuulee valitusta, kaikki kannetaan loistavan maltillisesti.»

Loistavan maltillisesti! On sekin sanayhdistelmä!

Mutta se on *juuri oikea*. Täällä huomaa, että ei ole paljon niin suurta kuin olla hiljaa tuskien alla, kun ehkä sitäpaitsi tietää, että tulevaisuus on pilalla.

— — —

Viivat merkitsivät lääkärien rondia. Tänään oli ulkomaalainen lääkäri mukana, ja ylilääkäri antoi sairaanhoitajattarien ottaa pois siteen yhdeltä potilaalta ja näyttää hänelle haavan. »Suomi on nyt joka suhteessa ulkomaiden silmien alla», nauroi neiti Koski myöhemmin. »Pian he tuntevat meidät sekä ruumiin että sielun puolesta. Kunhan me läpäisisimme tämän tentin!»

Niin, ajatella, että Suomi nyt yhtäkkiä on muuttunut tunnetuksi maaksi! Ennustetaanhan laulussa, että »saisi kuulla maailma kummakseen, miten täälläkin taistellaan».

Me puhuimme eilen illalla Orvokin kanssa siitä, että oli vaikea olla tyttö tänä aikana. Tuntuu siltä, että jollakin tavalla pettää maan sillä, että on tyttö. Poikana saisi yksinkertaisesti ja selvästi mennä taistelemaan. Nyt täytyy aina selittää itselleen, että naisenkin työ on tärkeää ja että miten poikien kävisi, jos esimerkiksi ei olisi sairaanhoitajattaria tai meitä lottia, jne. Mutta tuntuisi paljon paremmalta, jos ei tarvitsisi selittää mitään, vaan saisi sanoa: minä olen etulinjoilla taistelemassa. Me lauloimme hiljaa huoneessamme: »Miss ankarimmin luodit soi, taajimmin tulta salamoi . . .» Taisimme innostua laulamaan vähän kuuluvastikin, mutta ei kukaan tullut kieltämään.

Illalla.

Meidän lottien työ loppuu täällä jo kello kahdeksalta. Se alkaa kello seitsemän. Illalla siis on aikaa sekä kirjoittaa että jutella.

Nyt on kello jo paljon, sillä me olemme puhelleet kaikenlaisesta, mutta en voi olla kirjoittamatta vähän. En kai petä Orvokin luottamusta, jos panen tähän mitä hän kertoi? Ei, tämän kirjan kanteen on kirjoitettu: »Poltettava lukematta», siltä varalta, että minä kuolen tai jotain tapahtuu.

Orvokki on ollut kihloissa, mutta hänen sulhasensa purki kihlauksen. Se mahtaa olla murskaavaa. (No niin, eihän Hannes ollut parempi, vaikkemme tietysti olleet mitenkään kihloissa.) Tämä Yrjö siis yksinkertaisesti hermostui siitä, että Orvokki ei ollut huonompi kuin on. Ei Orvokki tietysti kertonut tätä eikä ymmärräkään, että se oli niin, mutta minä ymmärsin, että juuri niin se oli. Minä tunnen Yrjön, hän on sievän sievä ja liian kohtelias joka tytölle. Hän on »maailmanmies» ja tahtoi »huvitella», ja hänestä Orvokin lottaihanteet ja yleensä lottatyylinen elämä olivat lapsellisia.

Minä kysyin, kuinka Orvokki sitten saattoi rakastaa ja kunnioittaa häntä, mutta Orvokki sanoi, että joskus täytyy rakastaa vaan, vaikkei voi oikein täydellisesti kunnioittaakaan. Ja käyttäytyihän Hanneskin sekä tylysti että oikeastaan petollisestikin, ja kuitenkin minä — ei, en minä enää. *Se on ohi.* Aina kun ne ajatukset vanhan tavan mukaan tahtovat tulla, niin minä työnnän ne alas niin sanottuun ali-

tajuntaan. Siellä ne luultavasti tekevät paljon pahaa, jos psykologian oppikirja on oikeassa, ja masentavat ehkä vielä joskus tämän ylitajuisen Telman lopullisesti. Mutta en kestä elämää, jos en kiellä niiltä pääsyä tänne päivätajuntaani. Siis hyvästi taas, rakkaat kummitukset!

— — —

Mutta vielä pari sanaa, vaikka Orvokki jo nuhtelevasti nukkuu.

Näitä poikia on niin merkillinen katsella. Yhden täytyy pitää käsivartensa aivan hiljaa, käsi ylöspäin. Hän pyysi minua työntämään zellstoffia kyynärpään alle, ja minä liikuttelin auliisti oudonnäköistä rautalaitetta, johon käsivarsi oli kiinnitetty. Vasta hetken kuluttua huomasin, että olin varomattomasti koskettanut paikkaa, joka oli arka hellimmällekin kosketukselle! Poika ei sanonut mitään, ehdotti vaan rauhallisesti, että yrittäisin vähän toiselta taholta. Häneen mahtoi koskea aivan tulisesti, ja sitäpaitsi olisin voinut aikaansaada mitä tuhoja tahansa. Milloin minä saan sellaisen vallan hermojeni yli kuin hänellä on?

Huomenna me lotat aiomme juoda kahvia illalla täällä meidän huoneessamme. Orvokilla on sähköpannu, ja äiti antoi minulle mukaan vähän kahvia ja ekstrasokeria.

Niin, mutta se mitä minä oikeastaan aioin sanoa on, että kun tänään oli ilmahälytys ja me olimme pommisuojassa, niin joku kertoi, että synnytys-

laitoksen pommisuojassa oli syntynyt lapsi! Mitä meille vielä tapahtuu?

Niin. Miten kaikki lopulta käy? Ainakin kauniisti, sen minä tiedän.

Tänään instrumentteja keittäessäni tulin ajatelleeksi Hannesta. Olin ajatellut häntä ainakin viisi minuuttia, kun huomasin sen ja lopetin.

Mutta minä olin taas ehtinyt nähdä edessäni koko sen hirvittävän illan. Minä osaan sen ulkoa, joka sanan ja joka liikkeen ja katseen.

Hän tuli sattumalta vastaan kadulla.

— Minut on kutsuttu reserviin, sanoi hän.

Minä tunsin jysähdyksen koko ruumiissani. Kun pojat täällä kertovat, miltä tuntui, kun he haavoittuivat, niin minusta tuntuu, että se mahtaa olla jotakin vähän samanlaista kuin minun jysähdykseni silloin. Ei oikeastaan huomaa mitään kipua, mutta tietää, että nyt asiat eivät enää ole oikein ja että ne ehkä eivät enää milloinkaan tule olemaan oikein.

Hannes kertoi, että hänen piti lähteä seuraavana päivänä. Hän puhui kylmästi, tai oikeastaan jollakin tavalla vihaisesti, kuin vastustajalle.

— Minä kirjoitan sinulle usein, lupasin minä, enkä minä sinä hetkenä edes oikein tietänyt, että hän oli Hannes Aramo, jota minä olin ajatellut niin monella eri tavalla niin monia tuhansia eri kertoja. Minä ymmärsin vaan, että hän nyt oli jotakin uutta, jotakin, joka oli suurempaa kuin minä ja suurempaa kuin hän itse.

— Ei, parasta ettet kirjoita, sanoi Hannes.

Voinkohan minä milloinkaan unohtaa ne sanat, sen kylmyyden minussa itsessäni, sen kauhun.

Hän koetti vähän selittää, että hän oli väsynyt kaikkiin ihmisiin, minuunkin. Sentähden hän ei muutamaan kuukauteen ollut »etsinyt minun seuraani», niinkuin hän julmasti sanoi.

Se oli totta, ja minä olin kärsinyt siitä kolme kuukautta hämmästyneenä ja pelästyneenä.

Sitten hän puhui lähdöstään ja oli täynnä innostusta. Minä en voinut sanoa juuri mitään, ja minä tunsin, että hän ajatteli:

»Telma siis ei voi edes tällaisena aikana unohtaa omaa onneaan ja omia tunteitaan. Mikä pieni sielu.»

Olinko minä pieni sielu? En tiedä, tämä ystävyys on aina ollut jotakin, jota minä olen kunnioittanut niinkuin kaikkea muutakin suloista ja ylhäistä. Se on aina innostanut minua kaikkiin »ei-pieniin» asioihin. Onko se itse sitten pientä?

Kun me sanoimme hyvästi, niin minusta ei enää tuntunut, että Hannes oli siinä. En tiedä, kenelle minä siinä sanoin hyvästi.

En sittenkään ole voinut ymmärtää, minkätähden hän oli sellainen. Sinä hetkenä olisi luullut hänen olevan hyvä kaikille, vaikkapa minullekin.

Miksi hän vihasi minua? Ehkä on luonnollista, että kun näkee toisessa enemmän ystävyyttä ja hellyyttä kuin voi käyttää, niin alkaa vihata tätä toista.

Vielä puoli vuotta sitten minä luulin, että meidän välillämme oli jotakin aivan horjumatonta,

jotakin yhtä suloista kuin kevät ja kesät, mutta ikuista. Me kävelimme yhdessä ja puhuimme kaikesta parhaasta ja rakkaimmasta, siitä mitä me saisimme tehdä kansan hyväksi, koko tulevaisuudesta, kaikesta mitä me toivoimme. Tietysti me toivoimme paljon itsellemmekin, tietysti aina *suuruutta*, kaunista kohtaloa, mutta me ymmärsimme aina suuruudella ennen muuta uhria. Uhri vasta oli oikea suuruus, sen me tiesimme, niinkuin kaikki muutkin toverit tietävät.

Usein me puhuimme tavallisistakin asioista, luvuista ja ystävistä ja mitä sattui, mutta kaikki tärkeät kerrat olivat tällaisia. Me tunsimme molemmat, että jokaisen kerran ympärillä oli kuin auringonpaistetta, ja yhtä vähän kuin aurinko sammuu, yhtä vähän sellainen ystävyys sammuu — niin minä luulin.

Mutta nähtävästi minä tunsin kaiken tämän yksin, ja hän tunsi aivan muuta, tai ehkä ei mitään.

2. II.

Orvokki ja minä järjestimme siis pienen »tutustumisjuhlan».

Olimme ostaneet teeleipää, ja Orvokki kattoi pöydän omalla hienolla tavallaan, niin että se näytti suorastaan five-o'clock-teeltä.

Orvokki kuuluu niihin ihmisiin, joista aina tulee ajatelleeksi, että heillä on mahtanut olla hyvä kasvatus. Hänellä on oikein hienon perhetytön liikkeet. Hän vaikuttaisi suorastaan poroporvarilliselta, jos hän ei samalla olisi niin salaperäinen ja kuninkaallinen. Orvokilla on tumma tukka ja tummansiniset silmät. Kun hän on seurassa, tuntuu kaikki aina tärkeämmältä ja hauskemmalta, niinkuin hovineideistä varmaan tuntuu jännittävämmältä, kun kuningatar on läsnä.

Misse on melkein kuin hänen vastakohtansa, pieni, pehmeä, todella kisumainen. Hänestä tulee varmasti koko osaston lempilapsi ja maskotti, mutta yleinen suosio ei mitenkään näytä pilaavan häntä.

Neljäs meistä on Eira, arkkitehti, jolla on tummansiniset silmät ja kultatukka. Hän on ryhmämme kaunotar, ja Orvokki, joka tuntee hänet, sanoo,

että hän on malliluonne: rehellinen ja lojaalinen ja vaatimaton. Sitten on voimistelutyttö Siiri, valkotukkainen, ruusuposkinen valkyyria, oikea Jeanne d'Arc, varmasti tuleva lotta-suuruus ja kansan innoittaja.

Minä ehdotin, että jokainen meistä antaisi lyhyen kuvauksen itsestään, niin että tutustuisimme nopeasti eikä tarvitsisi tuhlata aikaa toistemme huomioimiseen.

Ehdotus hyväksyttiin, ja minut määrättiin alkamaan. Puheeni oli suunnilleen tällainen:

— Minä olen myrskyinen luonne. Tämä ei ole kerskumista, vaan totuus. Ja sille, jolla *on* sellainen luonne, se on ikävä totuus. Ensiksikin minä olen pienimmistäkin asioista epätoivoissani. Ja suurista asioista minä olen melkein järjiltäni. Hyviä ominaisuuksia minulla myöskin on, esimerkiksi että minulla on hyvä sydän. Siviilielämässä olen taiteilijan alku, käyn Ateneumissa.

— Mitä sinun elämässäsi on tapahtunut? kysyi Orvokki.

— Ei mitään. Minä olen syntymästäni asti odottanut, että minulle tapahtuisi jotain, mutta ei mitään ole tullut. Yksityistä, nimittäin.

— Sinä vältät kysymystä, nuhteli Misse.

— No, kerro sinä paremmin, kehoitin minä.

— Minä? sanoi Misse. — Minä olen aina ollut onnellinen. Minulla on aina ollut hauska. Minulla ei vielä ole ollut yhtään surua, paitsi että Suomi pakotettiin sotaan.

— Sinä mahdat olla hyvä ihminen, kun ei sinun edes ole tarvinnut surra omia ilkeyksiäsi ja tyhmyyksiäsi, sanoin minä huoaten.

— Hm, sanoi Misse vähän hämmästyneen näköisenä. — Minä luultavasti en huomaa niitä! Minä olen kyllä äkkipikainen. Ja laiska. Ja paljon muuta, mutta ei se erikoisesti häiritse minua.

Minä odotin jännittyneenä Orvokin esitystä. Mitähän salaperäisiä ominaisuuksia Orvokilla on?

— Minä olen kunnianhimoinen, sanoi Orvokki. — Minä en ole millään tavalla lahjakas, enkä minä käsitä, miten minä voisin päästä kunniaan. Mutta lapsesta asti minä olen toivonut, että saisin tehdä jotakin kuolematonta. Ehkä se on aivan tavallista turhamaisuutta. Muuten minä olen paljon yksin, pidän harvoista ihmisistä ja olen ikävä seurassa.

— Tietysti sinä tulet tekemään jotakin kuolematonta, sanoin minä. — Sinä olet sen näköinenkin.

— Minä en milloinkaan ole uneksinut mitään! sanoi kultatukkainen Eira, joka näytti niin runolliselta kuin suinkin. — Minä olen aina tietänyt, etten ole missään suhteessa mitään erikoista. Koulussa olin keskitasoa, korkeakoulussa suoriuduin normaalisti, minulla ei ole minkäänlaista mielikuvitusta eikä mitään omia ajatuksia. Aivan kuiva ja jokapäiväinen. Ei, älkää sanoko vastaan, en minä koketeeraa, se on vaan yksinkertainen totuus.

— Että noin sinisilmäinen ja kultakutrinen ihminen olisi epärunollinen, sitä ei usko kukaan, sanoi Misse.

— Sinä, Misse, olet ainakin runollinen, sanoi Orvokki. — Etkö ole?

— Tjaa, sanoi Misse, minusta »runollinen» on niin ikävä sana, se on vähän samaa kuin tunteellinen. Mutta minä kyllä tahdon, että maailmaa ei tehdä arkipäiväiseksi ja jäiseksi. Maailmassa pitää olla lämmin ja kaunis olla, eikö totta?

— Kyllä se on totta, sanoin minä.

— Aivan totta, sanoi Orvokki.

— Minkälaista sinun elämäsi on ollut, Siiri? kysyi Misse.

— Minä luulisin että se on ollut ennen kaikkea isänmaallista, sanoi Eira. — Siirillä tuskin on ehtinyt olla mitään niin sanottua kohtaloa, hän on aina vaan ajatellut *asioita:* lotta-asiaa, valistusasiaa, ilmatorjuntaa, yleensä kaikkea mikä koskee Suomea.

— On minulla ollut omiakin asioita, sanoi Siiri.

— Onkohan, sanoi Eira. — Milloin sinulla olisi ollut aikaa siihen?

Ja Siiri onkin se meistä, joka aina ja parhaiten muistaa suuria asioita. Kun on niin nuori kuin me kaikki olemme, niin tulee helposti kaikenlaista pintapuolista ja lapsellista väliin. Mutta vaikka Siiri on yhtä nuori, niin hän aina jaksaa ajatella sitä, mitä meidän kaikkien aina pitäisi ajatella: tätä maata ja tätä kansaa.

Hänen ulkonäkönsäkin on kuin Suomen vertauskuva, hän on juuri sellainen millaiseksi maalari maalaisi suomalaisen tytön — juuri niin valko-

tukkainen ja ruusuposkinen. Jo kun katselee häntä tulee melkein itsestään ajatelleeksi Suomea.

— Rakastavatkohan muut kansat isänmaataan yhtä paljon kuin me? kysyin minä yhtäkkiä.

— Tietysti! huusi Misse. — Kuka ihminen ei rakastaisi isänmaataan!

— Mutta ehkä he rakastavat sitä vähän toisella tavalla, sanoi Orvokki. — Ehkä jokainen kansa rakastaa maataan eri tavalla.

Me istuimme kaikki ja mietimme vähän aikaa. Ei kukaan tahtonut oikeastaan puhua enemmän tästä, niitä ajatuksia voi oikeastaan vaan laulaa.

— Lauletaanko jotain? sanoikin Siiri.

Tuntui hyvältä saada laulaa taas kerran näin lottien kesken.

»Omanpa henkeni kieltä ne puhuu
Honkain humina ja luonto muu . . .»

Sitä se juuri on. Minä en olisi osannut sanoa sitä, mutta niin se on. Omanpa *henkeni* kieltä ne puhuu. Henkihän on se kaikkein korkein.

Sentähden on oikein sekin laulu, että »kun ruumiimme kuolee, niin sielumme jääpi perinnöksi armahan syntymämaan».

Viisi nuorta lottaa täällä kaukana kodeistaan ja omaisistaan, yrittäen pienillä voimillaan ja epäkypsillä kyvyillään palvella kansan asiaa. Tässä seisomme, emmekä muuta ja parempaa voi.

3. II.

Työ alkaa kiristyä, ja me lotat saamme nyt olla myöskin yötyössä. Minä valvon ensi yön.

Orvokki ja minä istuimme tänään parsimassa poikien vaatteita. Odotettiin ilmahälytystä, ja ne pojat, jotka eivät jaksa kävellä, oli kannettu paareilla käytäviin ja röntgenhuoneeseen. Ei voitu viedä heitä pommisuojaan asti, eivätkä he sitäpaitsi kaikki olisi mahtuneet sinne.

Orvokki kertoi kummallisen jutun elämästään. Hänellä oli pienenä ollut lappalaiskoira, jota hän rakasti äärettömästi. Kerran kun hän oli matkalla, se sairastui, ja Orvokin isän täytyi ampua se. Kun Orvokki tuli kotiin ja kuuli, että se oli kuollut, niin hän päätti olla ikuisesti vihainen siitä vanhemmilleen eikä enää puhua heidän kanssaan! Ja kaksi kuukautta hän piti päätöksensä: vanhemmat tekivät mitä vaan, lääkäri kutsuttiin, Orvokki pantiin vuoteeseen yhdeksi viikoksi. Ei mikään auttanut.

Mutta kahden kuukauden perästä hän yhtäkkiä taas alkoi olla kuin ennen. Nyt jälkeenpäin hän koetti ymmärtää, miksi hän taas päätti muuttua

entiselleen, mutta hän ei voinut muistaa, mitä kaikkea hän oikeastaan niinä aikoina oli ajatellut ja tuntenut.

— Ne kaksi kuukautta olivat hirvittäviä, sanoi hän. — Minulla ei luultavasti milloinkaan ole ollut niin kamalaa aikaa. Minä olin niin onneton ja niin katkera koko maailmalle, että siitä olisi voinut tulla vaaralliset seuraukset, niin minusta ainakin tuntuu. Mikä se minut sitten pelasti, sitä minä en tosiaankaan voi sanoa.

Niin, Orvokissa kaikki on salaperäistä.

Vai niin, täytyy keskeyttää, tuli ilmahälytys.

— — —

Istun neiti Kosken kanssa röntgenhuoneessa ja kuuntelemme poikien juttelua.

Pikku Reijonen kertoo karjalanmurteella, että hän odottaa morsiantaan tänne käymään. Se ei ole surullista, sillä Reijosen käsivarsi kyllä paranee. Toista oli, kun Hämäläisen äiti eilen kävi täällä. Hämäläinen on vahva pitkä poika, kuin Seitsemästä veljeksestä otettu. Hänen toinen jalkansa on mennyt. Minä koetin saada selville, tietysti kysymättä suoraan, miltä hänestä oikeastaan tuntui.

— Onhan meitä monia, en minä ole ainoa, sanoi Hämäläinen vaan.

Se on ihmeellistä.

Reijonen kertoo juuri, että morsiamen sisar tulee morsianta saattamaan tänne. Onkohan nuoren tytön sopimatonta tulla yksin sulhastaan tervehtimään?

Pojat puhuivat politiikkaa, mutta uudenlaista politiikkaa.

— Unohtuukohan tämä sopu heti sodan jälkeen, tämä kansan sopu, sanoi vilkas, loistavasilmäinen Mäkelä. Hänellä on käsivarsi Kraemerin lastassa, mutta jostakin syystä hän näyttää vaan iloisemmalta ja vikkelämmältä oudon siipensä kanssa.

— Ei ainakaan tämän miespolven aikana, sanoi vaalea Hämäläinen ja katsoi kauniisti ja vakavasti.

— Olis se kumma, jos siell oltas tovereita ja sitt alettas riiellä, sanoi pikku Reijonen pikkuvanhasti.

— Älkää antako kenenkään riidellä, sanoi neiti Koski. — Alkakaa te uusi aika!

En tiedä miten minusta yhtäkkiä tuntui juhlalliselta. Neiti Koski tähtisilmineen ja pojat haavoineen ja kuumeineen, ja se että puhuttiin »uudesta ajasta». Voi että sitä on niin lapsellinen, ettei oikeastaan ymmärrä mitään. Aavistaa vaan.

Neiti Koski tietää ja ymmärtää paljon. Vahinko että hän on noin kymmenen vuotta minua vanhempi ja tietysti halveksii niin nuorta ihmistä. Minä uskon, että hän tietää kaikenlaista, ehkä suorastaan jotain elämästä ja kuolemasta.

Yövuorossa.

Istun tässä, niin että näen kun merkkivalot syttyvät. Kello on jo yksi. Alkuyöstä oli rauhatonta, sairaat keksivät vaikka mitä tekosyitä kutsuakseen hoitajatarta tai minua lyhentämään pahaa aikaa.

— Eikö lotta ehdi vaihtaa vähän mielipiteitä minun kanssani? kysyi mustalaisennäköinen, vilkas Valtanen.

Ei, lotta ei voinut häiritä muita poikia vaihtamalla mielipiteitä kello kaksitoista yöllä.

Valtanen haavoittui kotirintamalla eikä vielä ole ehtinyt olla mukana rajalla. Kummallista, huomaa heti eron hänen ja rintamalla olleiden välillä. Mikä heissä on, noissa rintamalta tulleissa? Minä olen miettinyt sitä kauan.

Eivät he puhu mitään kummallisia tai erikoisia asioita. He kertovat tapahtumia rintamalta, tankkien valtauksia tai pommien putoamisia tai huvittavia seikkailuja. Muuten: tuskin koskaan he kertovat kenenkään meikäläisen kaatumisesta. Siitä täytyy aina kysyä, jos tahtoo tietää jotain.

Niin, siis ei se, mitä he puhuvat, ole mitään eriskummallista. Ja kuitenkin he ovat kuin toista rotua, kuin uutta rotua.

Mikä siinä on?

Ennen kaikkea *he ovat muuttuneet hiljaisiksi!* Vaikka he kertovat iloisia juttuja tai nauravat, niin he tekevät sen kuin ohimennen, kuin odotellen jotakin. Heidän silmänsä tulevat heti aina vakaviksi taas, ja näyttää siltä kuin he kuuntelisivat. Mitä he kuuntelevat? Muistoja — Ägläjärven tai Sallan tai Kannaksen tykkejä?

— Miltä te luulette, että elämä tulee tuntumaan sitten taas rauhan aikana? kysyin tänään eräältä kalpealta pojalta.

— Hölynpölyltä, vastasi poika ennenkuin hän ehti ajatella. Sitten hän hymyili vähän hämillään ja anteeksipyytävästi. Hän ymmärsi sanoneensa jotakin mahdotonta, sillä rauhaahan me kaikki toivoen toivomme, rauhan puolesta hänkin oli taistellut. Hän ei luultavasti itse olisi voinut selittää, mikä hänestä tuntui siltä, että rauhanaikainen elämä ei tulisi olemaan tämän nykyisen elämän arvoista.

Mutta minä ymmärsin hänet. Rauhan aikana meidän elämässämme oli niin paljon enemmän turhaa kuin tärkeää.

Mutta etkö usko, nuori soturi, että rauhan aikana voisi elää vielä silloinkin tällä uudella tavalla ja tasolla?

Minusta muuten oma elämäni tuntuu hölynpölyltä, kun katselen näitä kalpeita omituisia poikia. Minusta tuntuu, että heidän pitäisi halveksia minua. Enhän minä ole kuullut sitä tykkien pauhua, josta kerrotaan, enkä nähnyt Kannaksen kylien palavan. Hämäläinen oli ollut mukana silloin, kun taivas idässä oli joka ilta punaisena ja liekit löivät pilviä kohti.

Merkkivalo syttyi. Täytyy juosta.

— — —

Se oli Hämäläinen, joka tahtoi juoda.

— Onko kello jo kuusi? kysyi hän.

— Ei vielä, sanoin minä, nukkukaa vielä vähän.

Poika parka, kello tulee kaksi. Ei hän ehkä valvo tuskiaan, ehkä hän koettaa tottua siihen aja-

tukseen, että hänellä on vaan yksi jalka. Ketä Seitsemästä veljeksestä hän muistuttaa? Ehkä Lauria.

Hoitajatar on melkein koko ajan parin heikon potilaan luona. Minä istun tässä yksin ja ajattelen, miten mahdotonta on ymmärtää, että maailmassa nyt kaikki on tällaista. Millaista? Voiko ollenkaan selittää, millaista maailmassa nyt on? Ei mitkään sanat sovi siihen, se on kerta kaikkiaan vaan outoa, kummallista, »sanomatonta».

Kun ajattelee entisiä talvia ja kesiä tavallisessa Suomessa, niin ne tuntuvat aivan lapsellisilta. Näin talvella oli aina muka hirvittävä kiire, täytyi hoitaa äärettömän tärkeitä töitä tai tavata se ja se tai nähdä jokin elokuva, jota näkemättä ei kukaan voinut olla.

Ja nyt on maailma aivan tyhjänä kaikesta siitä, ja minä istun tässä tunti tunnin jälkeen, eikä minulla ole kiire eikä halu minnekään muualle kuin ehkä korjaamaan Eskolan käärettä tai kääntämään Joulamoa toiselle kyljelle.

Kello soi.

4. II.

Olen niin suunniltani, että tuskin voin kirjoittaa. Orvokki kertoi äsken aamiaispöydässä, että hänen osastolleen oli tullut uusi poika, joku reservivänrikki, Oramo tai Aramo.

Minä suorastaan en voinut kysyä mitään. Tai ehkä en tahtonut. Oliko se Hannes Aramo? Tietysti, ei se ole niin tavallinen nimi.

Onko hän vaarassa? Mitä minä nyt teen? Ei hän tahdo nähdä minua, vaikka hän kuolisikin. *En tahdo pakottaa häntä tapaamaan minua*, en vaikka hän kuolisikin.

Työt täytyy tehdä tänäänkin. Onko se mahdollista, voinko minä tehdä ne?

— — —

Illalla.

Ilmahälytyksen aikana röntgenhuoneessa tytöt puhuivat taas hänestä. Se ei ole kovin vaikea tapaus.

Minä olen niin väsynyt ja masentunut, etten voi kirjoittaa enää.

5. II.

Runebergin päivä. Minä olen koettanut ajatella Runebergiä ja muuta yleistä ja yhteistä, sillä *en tahdo* ajatella sitä yläkerran huonetta, jossa Hannes Aramo makaa kahden toisen vänrikin kanssa.

Mutta en voi ymmärtää mitään, kun luen Runebergiä. Kaikki ne rakkaat runot näyttävät vaan paperilta.

Olenko minä tosiaankin pieni ihminen, kun en voi unohtaa itseäni ja omaa kohtaloani, niinkuin Vänrikki Stoolin sankarit osasivat ja niinkuin pilven veikon morsian ja torpan tyttö osasivat? Enkö minä ole Lotta Svärd, joka kestää ja kantaa?

— — —

Minä seisoin kauan ikkunan edessä ja koetin tosiaankin »taistella» itseni kanssa. Minusta tuntuu, että minä seisoin siinä pari tuntia, mutta ei se voinut olla kauan, koska se oli vaan kahvihetken ajan. Minä olin juossut tänne huoneeseeni ja olin päättänyt koettaa, enkö voisi löytää mitään ajatusta, joka auttaisi minua.

Ja yhtäkkiä minulle selveni, että jos minun kohtaloni on olla onneton, niin minun yksinkertainen velvollisuuteni on ymmärtää, että kohtalosta ei pidä koettaa päästä, vaan siihen pitää tottua ja kotiutua. Niin tekee vaalea Hämäläinen valvoessaan yöllä, niin tekevät Mankanen ja Huttunen ja muut. Ei kohtalo muutu kauniiksi, ennenkuin asettuu siihen kuin omaan osaansa ja kotiinsa. Sehän on Jumalan antama ja määräämä ja minulle todella aiottu ja tarkoitettu. Kuinka minä en viihtyisi siinä?

Se oli kummallinen hetki. Yhtäkkiä koko hirvittävä paino katosi, ja minä hengitin aivan luonnollisesti ja tunsin itseni — niin, en tietysti onnelliseksi, mutta ehkä »autuaaksi». Minä suorastaan hymyilin, niin kevyeltä tuntui.

Maatkoon Hannes siellä huoneessaan. Luultavasti hän ei koko aikana saa tietää, että minä olen täällä. Kukaan täällä ei tiedä, että minä tunnen hänet, ja tuskinpa kukaan sattuu mainitsemaan minun nimeni hänelle.

Koetan olla kysymättä Orvokilta mitään hänestä. Vaikka tunnen itseni vahvaksi, en sentään tahdo olla uhkarohkea. En voisi kuulla, että hän puhuu ystävällisesti Orvokin kanssa ja että hän on sanonut niin ja niin Orvokille. En voisi olla olematta mustasukkainen, ja koko tämä uusi rauha murskautuisi ehkä kuin pommin iskusta.

Ei, Telma, nyt eletään eteenpäin aivan kuin hän ei makaisi siellä yläkerrassa. Mikäli minusta on

kysymys ei hän siellä makaakaan. Tästälähin ei sanaakaan hänestä, ei tytöille eikä päiväkirjaan. Ja jos kuulen jonkun puhuvan hänestä, niin poistun näyttämöltä.

7. II.

Alkaa olla yhä enemmän työtä. Eilen en ehtinyt kirjoittaa.

Kun tulee *vielä* paremmin tuntemaan nämä pojat, niin huomaa, että heidän hiljaisuutensa alla ei ole surullisuutta tai traagillisuutta, vaan oikeastaan iloa! *Me* täällä rintaman takana olemme surullisia ja säälistä kipeitä, mutta he siellä ovat »rohkealla mielellä», niinkuin joku juuri kirjoitti sieltä. Minä tulin ajatelleeksi, että »rohkealla mielellä» kyllä ehdottomasti merkitsee jotakin iloista. Ei surullisesta ihmisestä voi sanoa, että hän on rohkealla mielellä!

Ja koska me tytötkin luonnollisesti tahdomme olla rohkeita, niin meidän pitää huomata, että surullisina emme ole rohkeita.

Tietysti on helpompi olla suorematta omaa vaaraansa kuin jonkun rakkaan ihmisen vaaraa, niin että siinä suhteessa meidän täällä on vaikeampi oppia *iloista* rohkeutta kuin heidän siellä. Mutta se on velvollisuus! Sen minä nyt alan ymmärtää. Ei maa pelastu vaan *poikien* rohkeudella, meidänkin

täytyy tuntea luottamusta ja iloa niin paljon kuin suinkin, suinkin jaksamme.

Kun alussa katselin näitä poikia, niin minusta tuntui väärältä olla iloinen ja innostunut. Mutta nyt minä ymmärrän, että jos osaan olla iloinen ja innostunut oikealla tavalla, niin otan totisesti osaa taisteluun, olen »rohkea» niinkuin pojatkin.

— — —

Viiva merkitsi, että Orvokki ja Siiri tulivat hakemaan minua iltakävelylle. Meillä sattui kaikilla olemaan vapaa-aika, ja ulkona oli kaunis auringonpaiste.

— Nyt tulee tietysti ilmahyökkäys, sanoi Siiri, kun me kävelimme siinä pikkukaupungin puistossa. — Katsokaa nyt maailmaa! Kuinka voi kukaan pilata tätä hienoa maailmaa sellaisella!

Maailma oli tosiaankin valkoinen ja koristeltu kuin prinsessa. Aurinko paistoi, lumi oli puhdasta ja sievää puiston pienillä kentillä.

Me kävelimme marssitahtia, ja maailma tuntui tosiaankin niin ihanalta ja vapaalta, että se melkein soi.

Siirin valkoiset kiharat, jotka ohjesäännöistä huolimatta aina tahtoivat myrskytä esille lakin alta, liehuivat tuulessa kuin juhlaliput, ja hän oli enemmän kuin milloinkaan Jeanne d'Arcin näköinen. Siiristä säteilee aina täysi luottamus voittoon ja onneen. Hän on jo aivan luonnostaan sankari, iloinen ja uljas.

Orvokki taas on aina sielukas ja hiljainen, vaikka hän marssisi hurjaa pikamarssia, niinkuin tänään.

— Pian tulee rauha! sanoi Siiri iloisella äänellään. — Uskokaa pois! Ei tätä kestä kauan! Minun veljeni kirjoittaa, että »entisellä voimallansa — karhun kämmen lyö!» Anteeksi, Orvokki, en minä aikonut puhua hänestä.

— Ei se tee mitään, sanoi Orvokki.

— Hän lähettää aina terveiset sinulle, mutta minä en ole tuonut niitä perille. Minusta hänellä ei ole mitään oikeutta lähettää terveisiä sinulle.

— Kiitos, ei minulla ole mitään sitä vastaan, sanoi Orvokki. — Katsokaa, eikö taivas ole kaunis tuon kummun takana!

Taivas oli kyllä kaunis kummun takana, mutta en usko, että Orvokki oikeastaan ajatteli sitä. Vai niin, Siirin veli se siis oli. Sentähden Orvokki tahtoi asua minun kanssani eikä Siirin. Tietää sen miltä aina tuntuisi nähdä ja kuulla jotain, joka herättää muistoja — nähdä kirje veljeltä, kuulla hänen nimensä, kun Siiri ei muistaisi varoa, nähdä valokuvia, joissa on koko perhe.

Muuten: minun ei onneksi tarvitse välttää Orvokin seuraa, sillä se vaarallinen resvänrikki on siirretty toiseen rakennukseen, ja siellä häntä hoitavat toiset hoitajattaret ja toiset lotat. Minä en tahallani edes ole ottanut selvää siitä, mikä on hänen ikkunansa, etten joutuisi palvomaan sitä, jos se näkyy minun ikkunastani.

— Koska nyt puhutaan Yrjöstä, sanoi Siiri, niin

minä voin kertoa, että hänen kirjeensä ovat tuhat kertaa parempia kuin sellaiselta tyypiltä olisi voinut odottaa. Hän kirjoittaa hyvin vähän, mutta ei sanaakaan sellaista pientä ja »ylifiksua», jota hän ennen puhui. Voisikohan siitäkin tulla ihminen?

— Puhutko sinä veljestäsi? kysyin minä hämmästyneenä.

— Puhun, sanoi Siiri ja hymyili iloisesti kuin joku nuori epäinhimillinen sodanjumalatar. — Jos ei poika ymmärrä mitään korkeampia asioita kuin Kämppiä ja pientä juonittelua uransa hyväksi, niin ei mikään sukulaisuus estä minua halveksimasta häntä. Minä melkein pyörryin hämmästyksestä, kun syvä jalo hieno jne. Orvokki meni kihloihin hänen kanssaan. Mitä sinä oikeastaan ajattelit?

Orvokki hymyili eikä vastannut mitään. Minä näin, miten pahalta hänestä tuntui, että puhuttiin Yrjöstä. Minä ymmärsin sen — ah, minä ymmärsin sen . . .

Sitten aloimme puhua sodasta. Eilen tuhottiin parikymmentä hyökkäysvaunua. Päämajan tilannetiedoituksessa sanottiin, että vihollisen hyökkäystä tuki toistasataa hyökkäysvaunua! Mistä meidän kansamme ottaa tämän uskomattoman voiman?

— Ennen minä aina ylistin Suomen kansaa, sanoin minä, eikä minua mitenkään hävettänyt sanoa, että se on maailman ihanin kansa. Mutta nyt tuntuu yhtäkkiä itserakkaalta kehua sitä! Mistä se johtuu?

— Siitä että meistä on sanottu niin paljon hyvää muualla, sanoi Orvokki.

— En tiedä, eihän sen pitäisi vaikuttaa mitään, sanoin minä.

— Se on ehkä sitä, että jokainen suomalainen nyt tuntee edustavansa koko kansaa, sanoi Siiri. — Jos minä nyt lähtisin ulkomaille, niin minä olisin »Suomi».

— Ehkä se on niin, sanoin minä. — Mutta voi, sanokaa, mitä me sitten sodan jälkeen oikein teemme tästä maasta, jos me kerran jokainen olemme Suomi? Jos pojat nyt pelastavat meille tämän maan, niin mitä me sitten yhdessä heidän kanssaan teemme siitä?

— Tiedättekö, minä kysyin melkein samaa Elli Koskelta eilen, kertoi Siiri. — Ja hän selitti sen jollakin tavalla kauniisti. En osaa sanoa aivan yhtä selvästi, mutta hän tarkoitti, että sodan jälkeen meidän täytyy koettaa paremmin ymmärtää, *minkätähden me elämme.*

— Sanoiko hän sinulle, minkätähden *hän* luulee meidän elävän? kysyin minä.

— Hän sanoi, että me elämme juuri päästäksemme vähitellen perille siitä mitä kaikki on, sanoi Siiri. — Hän sanoi, että meidän pitäisi joka päivä kysyä: »Mitä elämä oikeastaan on?» Hän sanoi, että sitä ei ole kysytty tarpeeksi paljon tähän asti.

Me kävelimme kaikki vähän aikaa vaiti ja ajattelimme tätä. Se oli kyllä totta, tuo, että sitä ehkä ei oltu kysytty tarpeeksi. Juuri tuota: mitä koko

elämä merkitsee? Me olimme kyllä rakastaneet korkeita asioita, me olimme rakastaneet etenkin sitä ajatusta, ettemme elä itseämme varten, vaan tätä ihmeellistä maata varten. Mutta olimmeko tarpeeksi usein ja syvästi ajatelleet *niitä* korkeita asioita, jotka myöskin sisältyvät lottalupaukseen: niitä, jotka eivät koske vain tätä elämää täällä? »Minnekä rientää ihmisen henki, tiedätkö sen?»

— Kummallista kaikki nyt on, sanoi Orvokki. — Ehkä kaikki on aina ollut kummallista, ja sodan täytyi tulla, että me huomaisimme sen!

— Pojat tietävät sen jo, sanoin minä. — *Se* se luultavasti juuri on heidän salaisuutensa.

Olikohan tytöistä sinä hetkenä maailma yhtä kummallinen kuin minusta? Aurinko paistoi hankiin ja metsiin, ja minusta tuntui että kaikki oli uutta ja salaista ja merkitsi jotakin muuta.

— — —

Yöllä herätessäni.

Näin unta, että kävelin kesällä kotona sitä laaksotietä, joka vie ulkoniityille. Oli täysikesä, sellainen, että joka heinänkorsi on lämmin. Siellä oli Hannes, ja hän selitti minulle, että vokaalit ovat hänen kehitykselleen tärkeämpiä kuin konsonantit.

Unessa minä aivan hyvin ymmärsin, että tietysti ne ovat tärkeämpiä! Ja vielä herätessänikin minusta tuntui, että Hannes oli sanonut minulle jotakin hyvin valaisevaa.

Noin yöllä, kun herää oikein herttaiseen uneen, niin ei voi aina vastustaa sydäntään. Minä itkin

siinä kaikessa hiljaisuudessa ja muistelin Hannesta ja hänen ajatuksiaan ja hänen elämäänsä. Hänen elämänsä oli aina niin rakas minulle, kaikki mitä hän kertoi pikkupoika-ajoistaan, ensimmäisistä pienistä mielipiteistään ja yrityksistään. Jokainen ihminen, jonka kanssa hänellä oli ollut tekemistä, yleensä kaikki, jotka hän tunsi, olivat minusta aina erikoisia onnen suosimia ja jännittäviä olentoja. Minä koetin kuvitella hänen isäänsä, joka oli kuollut ja josta hän oli kertonut pari merkillistä asiaa, esimerkiksi että isä oli opettanut hänelle tähtikartan. Hannes oli luvannut opettaa sen minulle tänä talvena . . .

9. II.

. Tänään pieni Reijonen oli kuin sädekehän ympäröimä ja samalla hyvin hermostunut.

— Reijosen morsian tulee tänne tänään, selitti Valtanen, ja hänen mustalaismustat silmänsä tuikkivat. — Reijonen, kuule, harjaa vähän hiuksiasi!

Reijonen meni yhteisen seinäpeilin eteen ja alkoi harjata hiuksiaan.

— Se on jo kymmenes kerta tänä aamuna, kuiskasi Hämäläinen minulle.

Seitsemän sänkyä seurasi jokaista Reijosen liikettä.

— Reijonen, mikäs sun ristimänimesi on? kysyi Valtanen viattomasti.

— Antti, sanoi pikku Reijonen.

— Kas, hän muistaa sen vielä! sanoi Valtanen ihaillen. — Kuulittekos te pojat, että Reijonen muistaa nimensä? En minä olisi noin tyyni, jos odottaisin morsiantani.

— En mie oo nii tyyni ku milt näyttää, sanoi Reijonen ja käänteli päätään peilin edessä. Mutta yhtäkkiä hän lopetti ja alkoi nauraa.

— Miks mie oikiastaa hiuksiai kampaa? sanoi hän. — Eihä Maire kuitekaa höit nää.

— Kuinka niin? kysyi Valtanen.

— Häähä on sokia, enks mie oo sitä kertont, sanoi Reijonen hämmästyneenä.

Hän nosti kaksi tuolia vuoteensa viereen. Kukaan meistä ei sanonut mitään. Minä luulen, että me kaikki ensin tuijotimme muutamia sekunteja Reijoseen ja sitten katsoimme muualle.

— Se ol onnettomuus matkailija-autoss, selitti Reijonen aivan vapaasti. — Kuha hyö tulisiit enne kohvii, ehkä höill tarjottas kohvii sillo. Hänell on sisko saattamass.

Minä lupasin, että heille joka tapauksessa tarjottaisiin kahvia.

Ja samassa tulikin morsian pikkusiskonsa saattelemana. Morsian oli nuori ja keltatukkainen ja säteili aivan kuin Reijonenkin. He tervehtivät toisiaan keskellä lattiaa, vähän jäykästi, ja sitten Reijonen vei hänet istumaan. Sisar istuutui toiselle tuolille ja Reijonen itse vuoteelleen.

Kaikki pojat lukivat lehtiä tai olivat nukkuvinaan, mutta jollakin tavalla tuntui selvästi, että he kuuntelivat joka sanaa. Minullakin oli onneksi työtä Mäkelän siteen korjaamisessa, niin että sain kuunnella vähän.

Enkä milloinkaan ole kuullut rakkauskeskustelua, jossa olisi ollut enemmän innostusta ja yleistä elämäniloa! Heidän oli oikein vaikea pidättää nauruaan ja

vitsejään. Vähitellen me kaikki aloimme tointua ja huomata, että tässä ei ollut hätää mitään. Maire — se oli morsiamen nimi — kertoi matkastaan ja ihmisistä, jotka auttoivat häntä, niin että tuli ajatelleeksi, että oikeastaan oli suuri etu tulla tekemisiin ihmisten kanssa sillä tavalla kuin Maire sokeutensa tähden tuli. Kaikki olivat paljon parempia ihmisiä hänen kanssaan kuin kenenkään muun kanssa, he puhuivat luultavasti paljon hienommalla ja kauniimmalla äänellä ja taluttivat häntä käsivarresta hellästi kuin pyhimykset.

Ehkä ne, jotka joutuvat joka päivä tekemisiin sokean ihmisen kanssa, voivat joskus laiminlyödä häntä ja unohtaa hänen tunteensa, mutta ainakin vieraat, ainakin ne, jotka hetkeksi joutuvat ohjaamaan sokeaa, muuttuvat hänen kauttaan paremmiksi, rakastavat häntä.

Linja-autossa kaikki olivat alkaneet puhella Mairen kanssa, ja oli kummallista kuulla, millä tavalla hän kuvaili eri ihmisiä:

— Sitten siellä oli vanha naisääni, joka koko ajan pelkäsi pommeja, mutta hänellä oli poika, oikein viisas, ei se vielä voinut olla viittätoista, joka selitti, että ei pommi tule näin samealla ilmalla. Ja siihen sanoi sitten yksi sairaalloinen mies, että pommia ei kukaan suomalainen tänä aikana voi välttää, jos se on tullakseen. Mutta yksi pahalta kuuluva ihminen sanoi, että linja-autossa ei tarvitse puhua kaikkia turhuuksia.

»Pahalta kuuluva ihminen!» Miltä meidän kaik-

kien äänet kuuluvat noin tarkoissa korvissa? Minua oikein ujostutti puhua Mairen kuullen.

Kaikki me nimittäin aloimme vähitellen esittää, mitä kullekin oli tapahtunut tänä talvena matkoilla ja muutenkin. Maire oli keskipisteenä, kaikki puhuivat hänelle, ja hän otti vastaan kaikki kertomukset ja sanoi niihin jonkin sanan tai hymyili tai nyökkäsi. Vähän ajan päästä me kaikki oikeastaan olimme unohtaneet olla surullisia hänen tähtensä. Me pidimme häntä mielenkiintoisena ja tärkeänä, ja pikku Reijonen oli niin ylpeä hänestä, ettei ehtinyt sanoa juuri mitään, katseli vaan edes takaisin Mairesta eri puhujiin ja heistä taas Maireen.

Juuri ennen Mairen lähtöä tapahtui pieni kaunis asia. Maire oli kertonut kotimökistään ja kutsunut poikia Reijosta tervehtimään, kunhan hän pääsisi sinne toipumislomalle — Reijosen oma karjalainen mökki oli poltettu. Sankarikaunis nuori Estonen, jolta oikea käsivarsi oli poissa, kiitti ja kertoi asuvansa aivan lähellä.

— No sitten tulettekin sinne metsästelemään, sanoi Maire.

Reijonen kuiskasi hänelle, että Estonen ei enää voinut metsästää, ja Maire sanoi aivan luonnollisesti:

— Sellaista se nykyään on. Niin että mitähän se oikein merkitsee? Jotain se tietysti merkitsee, tämä että melkein kaikille tapahtuu jotain.

Minä olen oikeastaan koko päivän ajatellut sitä, että mitähän se oikein merkitsee? Illalla minä kysyin Orvokilta, millä tavalla me suomalaiset voi-

simme käyttää oikein näitä ihmeitä, joita maassa nyt tapahtuu.

— Ajattele jo sitäkin, sanoin minä, että maailma nyt tulee odottamaan meiltä jotakin! Ei mitään vastalahjaa avusta, apuhan on annettu niinkuin oikea lahja annetaan: ilman ehtoja. Mutta varmasti maailma sodankin jälkeen *katselee meitä!* Ajattele sitä! Kuinka me voimme olla niin, ettemme tuota häpeää maalle?

— Jos me olemme nöyriä, niin ei kukaan voi pettyä meihin nähden, sanoi Orvokki. — Ja ahkeria.

Nöyriä ja ahkeria. Minusta tuntuu, että se ehkä on koko ratkaisu. Me voimme niin hyvin olla nöyriä tämän sodan jälkeen, jossa me olemme näyttäneet, ettemme ole nöyriä pelosta.

Minulle on onni, että nyt täytyy ajatella maan asioita joka hetki kun työltä jää aikaa. *Ei ehdi muistaa*, että tuolla toisessa rakennuksessa on huone, jossa . . .

Eikö ehdi? Eikö se ajatus ole mukana aina, vaikkei sitä tiedä? Se ajatus se varmasti tekee, että ylilääkäri tänään pysähtyi käytävässä ja sanoi minulle:

»Tämä pieni lotta on liian kalpea. Ettekö ole terve?»

Minä vakuutin, että olin.

Mutta ehkä en nuku yhtä hyvin kuin ennen. Sitä en kuitenkaan sanonut hänelle.

11. II.

On yhä vaikeampi ehtiä kirjoittaa. Poikia on enemmän, ja hauska kyllä minulle uskotaan enemmän työtä. Meidän lääkintäpäällikkömme olisi tyytyväinen, jos hän tietäisi sen. Hyvä että hän kiusasi meitä lakkaamatta siteillä ja lastoilla.

Joskus me lotat koetamme muistella lottasiskoja, kokouksia, kaikkea sitä entistä hommaa ja työtä. Se on niin kaukana nyt! Mutta vasta nyt ymmärtää oikein todella, *mitä* silloin laulettiin ja mitä johtajat puhuivat. Se oli silloin niinkuin kuvana ja ennustuksena, nyt me elämme siinä ja huomaamme, että innostus oli totta ja laulujen sanat totta. Me lotat omilla paikoillamme, pojat omillaan koetamme elää niinkuin lauloimme. Ja »uljaana taistolippu liehu, voitosta voittohon sa vielä meitä vie».

Pommitukset ovat muuten alkaneet kiihtyä täälläpäin. Eilen tuli pommi aivan lähelle, koko talo vavahti. Se on kummallinen vavahdus, se pommin antama. Se tuntuu ruumiissa ja sielussa kuin jonkinlainen komentosana tai äkkikutsu. Sitä jää sitten kuuntelemaan, aivan hiljaa: nytkö tulee

minulle lähtö jonnekin muualle, pois tästä »todellisesta» maailmasta todellisempaan.

Se pommituksen uhri, joka on maannut täällä jo monta viikkoa, on kahden pikkulapsen äiti. Isä on rintamalla. Joskus huomaa, että kyynelet tulevat hänelle silmiin, mutta hän ei anna sellaisen tulvahduksen muuttua itkuksi, vaan on parin minuutin perästä taas valmis puhumaan evakuoidun karjalaisnaisen kanssa, joka makaa viereisessä sängyssä.

Siellä pienellä »siviiliosastolla» voi tehdä kaikenlaisia huomioita. Juuri siinä samassa huoneessa oli useita evakuoituja naisia ja sitäpaitsi yksi venäläistä verta oleva rouva, joka oli asunut kauan Viipurissa ja joutunut nyt evakuoiduksi. Ei voi selvemmin nähdä kahden kansanluonteen erilaisuutta kuin jos kuuntelee tämän huoneen keskustelua! Venäläinen rouva koettaa vaillinaisella suomenkielellään esittää kohtaloaan: hän on pakolainen, koti jäi, miehen virka jäi, nyt he asuvat koko perhe samassa huoneessa. Mikä odottaa — köyhyys, kodittomuus, sairaus, tuho?

Hänellä on ihmeteltävä slaavilainen esityskyky, usein tuntuu siltä, että hän esittää jotakin surunäytelmän osaa ja että muut potilaat ovat tarkkaavaisena ja hiljaisena katsomona. Karjalainen nainenkin katsoo suurilla madonnansilmillään naapuriaan ja kummastelee nähtävästi, että sellaistakin on olemassa. Hän itse on äsken polttanut talonsa vihollisen tieltä ja elää samanlaisissa oloissa kuin naapuri.

Täytyy usein miettiä tämän meidän kansamme ominaisuuksia. Pidänkö minä niistä siksi vaan, että ne ovat *minun* kansani ominaisuuksia? Tämä rauhallisuus esimerkiksi on minusta jollakin tavalla pyhä. Tietysti monen toisen kansan vilkkaus voi olla hyvin kaunista ja rakkauden arvoista, mutta minuun vaikuttaa tämä hiljainen tapa äärettömän järkyttävästi. Me juttelimme siitä yhtenä iltana »lottakokouksessa». Orvokki oli sanonut:

— Minusta tuntuu, että minä jaksaisin sietää näiden poikien tuskia paremmin, jos he valittaisivat ja kapinoisivat. Mutta kun he eivät sano mitään! Usein minä tahtoisin melkein huutaa heidän sijastaan!

— Minulla on siellä yksi poika, joka on hyvin huonona, kertoi Misse. — Hän makaa siinä aivan valkeana, ja varmasti hänen on hyvin paha olla. Mutta hän ei häiritse toisia terveempiä millään, ei valita, ei pyydä heitä olemaan hiljaa, koettaa seurata keskusteluja, kun joskus jaksaa. On siinä jotakin erikoisen ihanaa, että ihminen kärsii päästämättä kärsimystä näkyviin.

— On, sanoin minä. — Kun joku pojista makaa silmät kiinni, silloin tietää, että hänellä on hyvin kovia tuskia. Se on hänen valituksensa!

Misse on tullut niin kauniiksi täällä. Kaikille tulee nykyään se pieni *lisä*, mikä vasta tekee kauniinkin ihmisen *oikein* kauniiksi. Se on se pieni uusi syvyys silmissä, ikäänkuin ihminen olisi vetäytynyt pois vähän kauemmaksi silmiensä pinnalta.

Siellä silmien pohjalla hän on ja sieltä hän katsoo, kuin kaukaa.

Missen ruusukasvot ovat jollakin merkillisellä tavalla muuttuneet »ihmisen» kasvoiksi. Hän ei enää ole vain kukka, vaan myöskin juuri *ihminen*.

14. II.

Me ajattelemme kaikki Summaa. Aina vaan Summaa. Siellä on nyt taisteltu viikkoja, eikä taistelu vieläkään heikkene.

16. II.

»Tilannetiedoitus:

Summan lohkolla ja sen molemmin puolin joukkomme torjuivat kaikki vihollisen hyökkäykset.»

Torjuivat, torjuivat vieläkin.

»Yorkshire Post» kirjoittaa:

»Koko maailma on suomalaisten lumoissa. Karjala on uusi lehti historiassa. Euroopan esikunnat ovat yhtä mieltä siitä, että Kannaksen puolustus on kasvanut suureksi koetukseksi, joka saattaa muuttaa nykyisten armeijain muodon. Suomalaisten puolustus Summassa on nopeasti pääsemässä uuden ajan ratkaisevien taistelujen arvoon, yhdeksi suurimmista sotateoista. Niinkuin Aleksanteri Suuren nimi Arbelan voittoisan taistelun jälkeen liittyy maailman siirtymiseen aikakaudesta toiseen, saattaa hyvinkin käydä, että Mannerheimin nimi symbolisoi uutta Eurooppaa, uutta vapautta.»

Me tytöt aloimme melkein itkeä, kun luimme tämän. Monesta syystä. Ensiksikin ilosta, että Suomesta puhuttiin tällä tavalla. Suomesta on näinä kuukausina puhuttu maailmassa niin paljon kaunista,

että alkaa tuntua yhä vaikeammalta olla pelkäämättä omaa arvottomuuttaan ja pienuuttaan. Mutta eihän Suomi, Suomen kansa ole tämä »minä», me vaatimattomat tytöt täällä, eikä se ole edes nämä sankaripojat tai heidän mainiot johtajansa. Suomi on jotakin, joka on meidän kaikkien yläpuolella. *Se* on suuri, *se* on ihailtava, kyllä me voimme rakastaa ja ihailla sitä ihailematta itseämme. *Sen* lumoissa voi maailma kyllä olla, ilman että me tämän Suomen palvelijat luulemme sitä omaksi ansioksemme.

Kaikkien ajatukset ovat Summassa. Siellä on varmasti paljon meikäläisiä poikia, entisten isänmaallisten juhlien tovereita.

Illalla.

Kuulin juuri, että Hanneskin on jo taas rintamalla. Hän on lähtenyt jo pari päivää sitten. Haava ei ollut paha, eikä hän halunnut toipumislomaa. Ehkä hän on Summassa. Minä tiedän, että hän oli siellä lähellä.

Ajatella, että hän tosiaankin on poissa täältä, että koko tuo piharakennus siis on tyhjä. (Vaikka siinä on satakunta potilasta.) Kaksi päivää minä siis olen katsellut sinnepäin jokaisesta ikkunasta, josta on voinut nähdä ne tärkeät ikkunarivit. Sillä piharakennuksen katseleminen oli muuttunut minussa salaiseksi tarpeeksi. Koska en nähnyt sitä omasta ikkunastani, niin lähetin sille aina katseellani tervehdyksen osastomme ikkunoiden kautta.

Siis emme tavanneet. En olisi uskonut, että se olisi mahdollista. Olin aina kuvitellut, että sattuma

jollakin tavalla pakottaisi meidät tapaamaan. Olihan järjenvastaista, että me, *siis Hannes ja minä*, asuisimme näin lähellä toisiamme emmekä tapaisi!

Kerranhan se oli lähellä. En ole kirjoittanut sitä tänne, koska en uskaltanut kiinnittää ajatuksiani häneen.

Ylihoitajatar oli lähettänyt minut asialle piharakennukseen. Minä kuljin erään oven ohi, joka oli raolla. Ja siitä kapeasta ovenaukosta näkyi vaan yksi sänky, kuin taulu kehyksissä. Ja siinä makasi Hannes. Hän katsoi ikkunaan päin eikä huomannut minua. Minä seisoin siinä aivan hervottomana ja luultavasti en muistanut mitään muuta kuin että hän oli siinä. Seuraavassa silmänräpäyksessä minä varmasti olisin mennyt sisään, mutta juuri silloin lääkäri meni sisään ohitseni.

Koko sen päivän minä olin sekaisin, mutta sitten tulin taas järkiini.

Vasta nyt minä huomaan, miten ihanaa kaikki sittenkin oli, kun hän oli siellä. Elämä oli niin tärkeää ja kaikki merkitsi niin paljon: jokainen työ ja sana, kaunis ilma tai lumipyry, aamut ja illat, kaikki. Nyt tuntuu kauneinkin ja paraskin surulliselta, vaikealta.

Ja nyt vasta minulle todella tulee se vaatimus, että minun täytyy »unohtaa itseni» tässä työssä ja palveluksessa. Minä luulin, että se oli jo tehty, mutta nyt minä huomaan, että toivoa ei päästä kukaan niin kauan kuin on pieninkään mahdollisuus jäljellä. Nytkin minä tiedän, että vaikka minulla

ei pitäisi voida olla mitään toivoa enää, niin koko minun elämäni muuttuisi *vielä tästäkin*, jos saisin tietää, etten milloinkaan enää saisi nähdä häntä.

Hän makasi siinä aivan vakavana, ja hänen silmänsä olivat sellaiset kuin ne ovat hänen hienoimpina hetkinään. Hän katsoi ikkunaan päin, ja valo kaunisti hänen rakkaita kasvojaan vielä kauniimmiksi. Tukka oli tummempi kuin minä muistin, melkein musta, ja iho loistava. Nuori sankari, vaikka sinä et välitä minusta, niin sinä välität muusta paremmasta, ja minä saan ihailla sinua täältä kaukaa ja alhaalta.

21. II.

Tämä pitkä tauko merkitsee pitkää tautia, joka on pitänyt minut vuoteessa ja poissa maailman tapahtumista. Minulla on vähän se tunne, että kylmettymiseni johtui muusta kuin siitä, että kävelyllä jouduin pommituksen tähden makaamaan maastossa. Minä uskon, että sydäntäni paleli liiaksi ja että se turvautui kuumeeseen ja pieneen puolitietoisuuteen kestääkseen elämän pakkasta ja ankaruutta.

Tytöt ovat hoitaneet minua tosisisarellisesti. Misse pääsi oikein loistoonsa. Hän on juuri sellainen sairaanhoitajatar, joka tekee sairashuoneen juhlapaikaksi. Hän on aivan hiljainen ja ikäänkuin olematon eikä milloinkaan häiritse sairasta väärillä kysymyksillä tai ehdotuksilla. Ja kuitenkin hän on täynnä tervetulleita keksintöjä — hän tuo sopivia juomia sopivalla hetkellä, muuttaa kääreitä juuri kun sairas on alkanut miettiä, olisikohan uusi kääre iloksi, järjestää tyynyt, peitteet, valaistukset salaperäisen tyydyttävällä tavalla.

Olen kyllä jo vähän aikaa ollut niin hyvässä kunnossa, että olisin voinut kirjoittaa tähän päivä-

kirjaan, mutta taudin jälkeen en moneen päivään jaksanut tarttua kiinni tähän elämään. Se oli hävinnyt niin kauas pois, että tuntui vaikealta päästä taas oikein ymmärtämään, että maapallo on olemassa ja että sen pinnalla tosiaankin tapahtuu niitä mahdottomia asioita, joihin kuumehoureissa ei tarvinnut uskoa.

Elli Koski on ollut suorastaan äidillinen. Hän on itse kuin erillään tästä elämästä, siksi hän ehtii ajatella toisia. Minä en voisi kuvitella, että hänellä olisi omia siteitä ja suhteita ja toiveita. Hänen siteensä ja suhteensa ovat tämän sairaalan sisäpuolella, hänellä on sisaria ja veljiä ja vanhempia sadoittain, ne tulevat, ovat onnellisia siitä että hän on olemassa, viipyvät viikon tai kuukauden ja katoavat, useimmiten ainiaaksi. Suunnaton perhe, uskollinen ja uskomaton, aina läsnä ja kuitenkin aina lähdössä tai poissa.

Hän on minulle hyvä opettaja. Hän sanoo joka kerta jotakin, jota en ennen ole tiennyt. Se on tavallisesti vaan jokin pieni sana, mutta sitä voi miettiä, ja se selviää vasta vähitellen.

Minä kysyin, mitä hän ajattelee tytöistä.

— Orvokki elää omaa elämäänsä, sanoi hän. — Se viehättää aina toisia ihmisiä.

Sitä minä olen ajatellut paljon. Se on hyvin totta. Jokaisella on se tunne, että Orvokki on kuin jokin lukittu puutarha, jossa aina pääsee vaan esikartanoihin ja ensimmäisten kukkapenkkien luo. Ei ole sanottu, että sellaisilla ihmisillä on enemmän

salaisuuksia kuin muilla, mutta heillä on se suuri luonnonlahja, että he vaikuttavat salaperäisiltä.

Ehkä Hannes väsyi minuun siksi vaan, että minä en ole tarpeeksi salaperäinen. Mutta jos rakastaa ihmistä, niin näkee kyllä, että hän on salaperäinen, sillä itse asiassahan jokainen ihminen on salaperäinen. Enhän esimerkiksi minä milloinkaan voi sanoa kenellekään, mitä minä oikeastaan ajattelen ja tunnen. Vaikka koetankin, niin en voi — sehän on suureksi osaksi salaista minulle itsellenikin. Joka sekuntinahan minä tunnen sata selittämätöntä asiaa! Enhän minä saa sanotuksi niistä murto-osaakaan, vaikka puhuisin lakkaamatta. Salaisiahan me olemme kaikki, pyörryttävän salaperäisiä.

Mutta Orvokissa se on aivan kuin väri tai loiste, tämä salaperäisyys. Se on hänessä sielunkyky, se viehättää kaikkia, lapsetkin tuijottavat häneen odottavaisesti kuin noitatemppujen tekijään.

— Mitä sinä sanot Siiristä? kysyin minä. (Elli Koski on ehdottanut meille kaikille sinämaljan.)

— Siiri ei vielä ole kärsinyt, sanoi hän.

— Missehän se on joka on aina ollut onnellinen, sanoin minä.

— Niin, mutta Misse on niin herkkä, että hän on kärsinyt sittenkin, sanoi Elli. — Hän ei vielä huomaa kärsivänsä, hänellä on niin paljon elämäniloa ja kaikenlaista onnea, mutta vuosi vuodelta hän tulee kärsimään enemmän. Meidän täytyy tukea Misseä, hän on hennosti rakennettu. Siiri taas on voimaihminen, hän ei kärsi turhista. Nytkin hän

kärsii vaan, jos meidän täytyy luopua joistakin asemista tai jos hän kuulee, että joistakin korsuista puuttuu jotakin villaista. Hänellä on veli rintamalla, mutta he kirjoittavat toisilleen niinkuin voisi kuvitella Sandelsin ja Adlercreutzin kirjoittelevan toisilleen, vaikka ottaen huomioon sensuurin, tietysti. He puhuvat ulkomaalaisten lehtien lausunnoista ja selvittelevät toisilleen Suomen sotahistoriaa ja suomalaisten ominaisuuksia. Merkillisiä lapsia, nämä nykyaikaiset!

Minä nauroin, mutta minusta oli hauskaa kuulla, että pehmeäkasvoinen ja tyhmän elegantti Yrjö oli muuttunut niin huimaavasti, että hän toi arvostelukykyisen naisen huulille Vänrikki Stoolin sankarien nimiä.

— Entä Misse? kysyin minä.

— Misse on nainen, sanoi Elli, morsian ja äiti ja lopulta lumoava isoäiti. Hänellä on hellä kaunis sydän.

— Entä Eira?

— Eira on oikeastaan salaperäisempi kuin Orvokki, vaikka kukaan ei tule ajatelleeksi sitä, sanoi Elli miettiväisesti. — Hänellä voi olla kuinka suuria suruja tahansa, vaikka hän on aina yhtä ahkera ja tarmokas ja tasainen. Enkä minä ihmettelisi, vaikka hänellä suruja olisikin.

Arkkitehtilottamme asui talon toisessa päässä, ja hän pysyttäytyi vähän erillään — ei epäystävällisesti, mutta vähän sulkeutuneesti. Hän oli niitä

ihmisiä, jotka ovat niin asiallisia, että keskustelu helposti loppuu.

Jos kysyy häneltä:

— Mitä sinä olet tehnyt tänään?

Niin hän vastaa:

— Ei mitään erikoista. Työtä vaan.

Kun taas muut tytöt samaan kysymykseen vastaisivat vaikka koko päivän, jos ei heitä keskeyttäisi.

Eira on yleensä mallikelpoinen. Ei kukaan ole nähnyt hänen pettävän ystävää, punovan juonia, työntävän itseään esille. Tämä kaunotar esiintyy kuin ei kukaan milloinkaan olisi pysähtynyt tuijottamaan lyötynä hänen safiirisilmiään ja kultatukkaansa. Hän totisesti esiintyy »vaatimattomasti ja huomiota herättämättä». (Ohjeet sivu 31.)

Olisiko hänellä tosiaankin suruja?

Ei, nyt minä olen jo hyvin väsynyt.

Minkätähden tämä tauti tuli? Äiti sanoo aina, että jokaisesta sairaudesta täytyy oppia jotain. Mitähän minun pitäisi oppia tästä?

Tai kyllähän minä sen tiedän. Enemmän tyytymistä siihen, mitä minulle tapahtuu. Ennen muinoin sitä sanottiin »rauhaksi».

Kuinka voi puhua rauhasta nyt?

Minä osaan itse vastata:

»Juuri nyt täytyy maassa olla paljon rauhaa. Jokaisessa sydämessä pitäisi olla rauha.»

Minusta tuntuu, että sekin kuuluu lotan velvollisuuksiin. Rauha!

22. II.

Täytyy taas päästä oikein kiinni tapahtumiin. Olen jo viime päivinä lukenut päämajan tilannetiedoitukset tarkasti. Meillä on kartta, jossa rintama on merkittynä neuloilla, ja me siirtelemme aina tarpeen tullen neuloja.

Suomessa on tuhansia tällaisia neularintamia, ja jokaiseen neulaan liittyy tunteita, tunteita. Tuo yksi neula, sitä en tahtoisi siirtää, se merkitsee synnyinseutua. Saa nähdä, saa nähdä.

Tytöt kertoivat, että pojat eilen olivat keskustelleet ulkomaalaisista lahjoituksista. Pikku Reijonen oli ollut erikoisen onnellinen Uruguayn anteliaisuudesta.

— En mie vaa ois älynt lähettää Urukuaill mittää, jos sille tul hätä, oli pikku Reijonen sanonut häpeissään.

Hämäläistä oli Islannin apu tenhonnut. Joku maisteri oli rintamalla selittänyt, että islantilaisilla ei itsellään ole mitään, »ja siitä ne sen lähetti», oli Hämäläinen sanonut ja ollut aivan erikoisesti Seitsemän veljeksen näköinen.

— Eikö se jo ole sen uuden ajan alkua, että

ihmiset ovat aivan kuin *keksineet* auttamisen ilon? oli Elli Koski sanonut pojille.

Täällä Suomessakin se on keksitty. Antaa, auttaa — vasta nyt huomaa, miten uutta se oikeastaan on meille kaikille.

Antoihan sitä ennenkin »lahjoja», mutta ne annettiin vaan ystäville ja tuttaville, ja niistä pidettiin melkein laskua. Joulunakin »täytyi» lähettää kukkia sille ja sille ja »muistaa» niitä ja niitä. Nyt ei antaja eikä saaja laske lahjojaan. On ilo antaa, on ilo ottaa. Kukaan ei ole liian köyhä antaakseen, kukaan ei liian ylpeä ottaakseen.

Ennenkuin tulin tänne sairaalaan, olin vähän aikaa Helsingissä komennusta odottamassa. Silloin lääkintäpäällikkömme yhtenä iltana sanoi: »Huomisillaksi on koottava 80 huopaa yhdelle joukko-osastolle, jossa pojat palelevat.»

Ei ollut kovinkaan monta meidän osastomme lottaa siellä, ja minä muistan ikuisesti sen päivän. Koko suku sai etsiä läpi varastonsa tai ottaa esille kukkaronsa, ja sitten minä juoksin liikkeestä liikkeeseen johtajien luona. Mutta juuri se, että vaatimus oli niin hurja, herätti hurjan halun näyttää, että mahdoton aina sittenkin *on* mahdollista.

Lääkintäpäällikkö oli muuten seuraavana aamuna saanut käsiinsä osastomme kirjailijan ja antanut hänelle komennuksen sepittää iltapäiväksi 80 runoa . . .! Taru kertoo, että niitä kyllä tuli parikymmentä, mutta ei enemmän, koska kirjailijalla oli sinä päivänä muitakin komennuksia.

— — —

Tänä iltana meille tuli uusia potilaita, ja niistä yksi oli hyvin mielenkiintoinen.

Se oli Reino Alamaa, Hanneksen ystävä.

Jokainen ihminen, jolla on tekemistä Hanneksen kanssa, on minusta järkyttävä. Kun minä puhun heidän kanssaan, niin minä samalla aina puhun Hanneksen kanssa. Minä muistan, että nuo silmät ovat katselleet Hannesta, tuo ääni on vastannut Hannekselle. Reino Alamaa oli minusta heti tärkeä ja kaiken huomion arvoinen.

Itsessäänkin hän on harvinainen poika. Hän on historianmaisteri ja kirjoittelee joskus lehtiin. Hannes sanoo, että hän runoileekin. Hänellä on säteilevät siniset silmät, hyvin nuoren näköiset kasvot ja ritarillinen ryhti.

Niin, nyt hänen ryhdistään ei voi puhua, ja hänen silmänsä ovat siteen peitossa. Neiti Koski sanoi, ettei ole varma, voidaanko hänen näkönsä pelastaa.

Me tytöt istuimme Orvokin ja minun huoneessa ja itkimme sitä ajatusta.

— Kuinka minä voin hoitaa häntä? valitti Eira, jolla on enimmin tekemistä hänen kanssaan.

Minä olen pari kertaa tavannut hänet juhlissa, ja hän oli oikea satusankari, juuri sellainen uskomaton prinssi, joista kirjoissa lukee. Kun hän piti puheen »tulevaisuudelle», niin minä muistan, että koko sali olisi ollut valmis valloittamaan maailman sinä iltana ja sinä hetkenä, ja tuntuu melkein, ettei maailma olisi voinut vastustaa sitä.

24. II.

Tänään minulla on puoli päivää lomaa. Kävin katsomassa Reino Alamaata. Hän on ollut jo pari viikkoa hoidossa, ennenkuin hän tuli tänne, ja voi oikeastaan koko lailla hyvin. Hän puhui silmistään aivan luonnollisella tavalla.

Minä olen tähän asti aina tavannut hänet Hanneksen seurassa. Minä ihailin häntä aina persoonattomasti, niinkuin ihaillaan kuningas Leopoldin komeutta tai jotakin espanjalaisen grandin muotokuvaa.

Nyt hän makasi siinä, ja hänen kasvoissaan oli se sama puhdas yhteinen kalpeus, ja hän puhui uudella kummallisen luonnollisella ja vaatimattomalla äänellä.

Minä olin kysynyt vähän hänen silmistään. Hän puhui niistä aivan arkailematta ja ilman mitään katkeruutta.

— Minä olen joka tapauksessa iloinen, että viime kesänä näin tämän maan oikein läheltä ja tarkasti, sanoi hän. — Minä olin nimittäin maalla koko kesän, Keuruulla, ja minusta tuntuu, että

aivan kuin aavistin, että nyt täytyi katsella ja katsella. Minä katselin puita, erikoisesti koivuja. Ne ovat minulla nyt kerta kaikkiaan, Suomen koivut, täällä sisässäni.

Sitten hän alkoi puhua päivän uutisista, Kööpenhaminan kokouksesta, missä Ruotsin, Norjan ja Tanskan ulkoministerit olivat puhuneet rauhan välittämisestä. Ja taas minä ihmettelin, että ihminen voi kohota tuolla tavalla oman kohtalonsa yläpuolelle. Nuori runoilija-soturi, jonka jalkojen edessä maailma olisi voinut olla, näkee tämän maailman häipyvän pois ja jättävän hänet yksin avuttomuuteen ja pimeyteen. Ja hän jaksaa ajatella Kööpenhaminan kokousta ja punnita, mitä mahdollisuuksia rauhan välittäjillä on.

Suuri, suuri olet sinäkin, nuorukainen!

Minulle tuli halu lukea hänelle Suomen Kuvalehdestä Anelma Vuorion kirjoitus, jossa hän kertoo Suomessa olevista ulkomaisista sotakirjeenvaihtajista. Minusta tuntui, etten itse voinut sanoa Reino Alamaalle mitään ihailevaa, sentähden ajattelin sanoa sen välillisesti, Kuvalehden kirjoituksen sanoilla. Kysyin, jaksoiko hän kuunnella.

— Mutta ehditkö sinä? kysyi hän. — En minä tahdo vaivata.

Joskus tuntuu aivan luonnonvastaiselta, että nämä kaiken maallisen komeuden edustajat, nuoret miehet, aina ihmiskunnan ylpein ja häikäisevin osa, ovat muutamassa kuukaudessa muuttuneet näin vaatimattomiksi, epäitsekkäiksi, toisten vaivoja sääliviksi.

Luonnollista olisi, että he kulkisivat tällä maapallolla kuin purppuramatoilla ja vaatisivat itselleen kaikki elämän ilot ja edut.

Minä vakuutin, että minulla oli lomahetki, ja aloin lukea.

Eräs sotavalokuvaaja kertoo, miten hän vietti kokonaisen yön kenttäsairaalassa, johon tuotiin haavoittuneita juuri käynnissä olevasta taistelusta. Hän sanoo:

»Sisään tuotiin muutamia pahastikin loukkaantuneita sotilaita, mutta niin kauan kuin miehet pysyivät tajuissaan, ei heidän huuliltaan tullut valittavaa sanaa, ei edes huokausta. Istuin siinä tunnin toisensa jälkeen ja tunsin itseni melko yksinkertaiseksi tämän sielullisen voimannäytteen edessä, ja ensimmäisen kerran elämässäni näin järkyttävästi, mitä merkitsee hengen voitto aineesta. Taivaan vallat, voittamaton on sellainen kansa, jonka yksilöt kykenevät näin ylpeästi sivuuttamaan ruumiillisen tuskan ja vieläpä kuolemankin.»

Sitten hän kertoo kuolevasta sotilaasta, joka pitkin yötä silloin tällöin käänsi päätään ja hymyili lohduttavasti muukalaiselle, »aivan kuin menijä olisin ollut minä eikä hän». Sitten hän jatkaa:

»Kompuroin ulos, ja pääni päällä sammuivat tähdet nousevan päivän helmaan. Minulla oli elävä tunne siitä, että niinkuin tähti ei häviä lopullisesti auringon noustessa, niin ei myöskään voi kadota tyhjyyteen elämä, joka näin ylevästi astuu rajan poikki. Sparta kasvatti aikanaan tällaisia nuoru-

kaisia, niin karun miehekkäitä ja yksinkertaisen luonnollisesti kohtaloonsa alistuvia.»

Hän sanoo, että se oli hänen elämänsä jaloimpia kokemuksia.

Reino Alamaa kuunteli ja sanoi sitten vaan:

— Sellaista kyllä näkee siellä.

Hän ei tullut ajatelleeksi, että hän itse oli tällainen katseltava ja kuunneltava sankaripoika, jota oli melkein vaikea ymmärtää.

Vasta nyt illalla muistan, etten edes yrittänytkään viedä keskustelua Hannekseen päin.

26. II.

Koivisto annettu.

— Se otetaa kohtsillää takasi, vakuutti pikku Reijonen.

Jokainen selitti asian omalla tavallaan. Se oli varmasti vaan sotajuoni, selitti optimistinen Valtanen ja hymyili rohkaisevasti Orvokille ja minulle.

— Minä olen lukenut, että se kuuluu asiaan, selitti Hämäläinen, se että annetaan paljonkin. Päämaja on sen jo alunperin suunnitellut. Voidaan vielä Viipurikin antaa, ei se vielä merkitse mitään.

Reino Alamaa oli vähän kuumeinen ja yhtäkkiä sairaamman näköinen.

— Nyt sitä tahtoisi olla siellä, sanoi hän.

Mitä siellä on tapahtunut? Mitä pojat ovat tunteneet? Mitä päämaja on tuntenut? Sotamarsalkan sydän tänään . . . Tai silloin kun *hän* sen jo tiesi tai kun hän sen aavisti.

Minun täytyy nykyään joskus miettiä: mitä se on, tämä, että me olemme »kansa», että me suomalaiset olemme kansa? Mikä se on, tämä yhteinen sydän, joka lyö niin selvästi?

Minä muistan aina sen kerran, kun olin äidin ja Elsan kanssa Visbyssä. Visbyn ruusut ja kauneus ja koko se vieraasti hurmaava kesätunnelma — minä tunnen sen vielä, kun ajattelen itseni takaisin sinne pieneen huvilaamme. Se ilta, jonka aina muistan, oli se, kun meillä oli vieraana suomalainen ylioppilas. Hän oli vaan sen illan Visbyssä, ja me istuimme ikkunassa, ja hän lauloi suomalaisia lauluja, niin että visbyläiset pysähtyivät kadulla kuuntelemaan.

Silloin minä tunsin niin läpitunkevasti, että suomalaisuus on jotakin erilaista kuin kaikki muu, jotakin jota minä rakastan niin että tuntuu melkein surulliselta. Hellä rakkaus on aina vähän surullista, niin minusta tuntuu.

Ne suomalaiset laulut siellä kaiken vieraan sulouden keskellä — ne kulkivat kuin omana sinisenä virtana ilman halki:

»Ja Roineen armaiset aallot
Sen rantoja hyväelee.»

Illalla me lotat keskustelimme vähän siitä, mitä »suomalaisuus» oikein on. Miten sen kuvailisi?

— Minusta se on jotakin sellaista kuin Vänrikki Stoolin tarinat, sanoi Siiri ja heitti taaksepäin loistavat valkeat kiharansa.

— Ja minusta se on meidän kylämme ja pitäjämme, sanoi Misse. — Ei mikään ole niin suomalaista kuin ne puut siellä ja se järvi — ja kaikki tiet ja vuoret — ja ihmiset. Kun minun kerran täytyi olla

kesällä muualla, niin minusta tuntui, että minulta oli petetty pois koko kesä.

Minusta he olivat oikeassa molemmat. Mutta paitsi näitä puolia on paljon muita. Suomi on minulle esimerkiksi entiset jouluaatot, kun me menimme kirkkoon koko perhe siellä pikkukaupungin satumaisia katuja pitkin ja sitten istuimme kirkossa koko perhe ja minä tunsin, miten minä rakastin heitä. Tai en minä tietysti silloin ymmärtänyt ajatella, että minä rakastin heitä, mutta nyt minä huomaan, mitä minä silloin oikeastaan tunsin. Ja minä ymmärrän, että silloin näin enkeleitä. Jos tahdon tietää, millä tavalla enkeleitä nähdään, niin minun tarvitsee vaan muistaa sellaista jouluiltaa.

— Minusta suomalaisuus on kaikkein selvimpänä Kalevalassa, sanoi Orvokki. — Kalevala on kuin kaiken pohja, se on kansan pohja, siitä me kasvamme. Muistatteko ne sanat Kalevalan lopussa, ne ovat kuin Suomi itse:

»Muut kaikki oli opissa,
mie en joutanut kotoa
emon ainoan avusta,
yksinäisen ympäriltä.
Piti oppia kotona,
oman aitan orren alla,
oman äitin värttinöillä,
veikon veistoslastusilla,
senki piennä, pikkaraisna,
paitaressuna pahaisna.»

Niin, se oli totta, sekin. Ei kukaan puhunut niinkuin Kalevala, niin sydämeen tunkevasti, kuin kesäsade.

— Lönnrotin aika, ja Runebergin ja Snellmanin — se on minusta tavallaan oikein oikea Suomi, sanoi Eira. — Siinä on kaikki koottuna — historia ja runous ja rakkaus tähän kansaan.

— Niin on, sanoi Siiri.

— Suomesta voisi puhua kuinka kauan tahansa, se on kuin ihminen, josta pitää, hänestä voi puhua vaikka kuinka paljon, sanoin minä.

— Se sairas ja kirkassilmäinen Mäkelä sanoi tänään, että »ei tämä Koivisto meitä masenna, korkeintaan innostaa», sanoi Orvokki.

— Se on totta! huusimme me melkein yhteen ääneen.

Nyt illalla, kun istun tässä ja kirjoitan, ajattelen: Kun tänä iltana kuulin, että Koivisto on annettu, niin tunsin melkein kuin ensimmäisen kerran, mitä minä tunnen Suomea kohtaan. Se kuuluu mielettömältä, kun ajattelee, että koko elämäni ajan olen ollut »isänmaallinen» ja todella ja vilpittömästi rakastanut tätä maata. Mutta tämä on niin toista, tämä, että saa tuntea surua jokaisesta palasta maata, joka jätetään. Se selvittää, mitä meidän sydämissämme on.

— — —

Ja vaikka kello on paljon ja herätys on seitsemältä, täytyy minun kuitenkin vielä kirjoittaa edes pari riviä siitä, mistä me kaikki olemme iloinneet,

riemuinneet näinä päivinä: siitä, että suojeluskunnan ja työväenpuolueen välit ovat selvenneet. Se on ollut kuin satulahja meille kaikille — kuin onni ja ihastus — kuin unien täyttymys. Tänään joku sanoi:

— »On Suomi köyhä» — se on meidän onnemme, sentähden ei ole ollut niin suuria eroja ihmisten välillä, ettemme olisi voineet löytää toisiamme.

Niin se on. Niinkuin laulussa sanotaan: »On enkeleistkii köyhyys kallis.» Köyhät voivat helpommin rakastaa toisiaan kuin rikkaat.

27. II.

Reino Alamaa luki minulle pari runoa, jotka hän oli kirjoittanut. Ne olivat jollakin tavalla puhtaita, viattomia. Kummallista, että niin hemmoteltu ja häikäisevä nuorukainen kuin Reino Alamaa pohjaltaan on niin »lapsenkirkas».

Emme ole vieläkään maininneet Hanneksen nimeä. Reino tietää luultavasti paljonkin meistä molemmista, sentähden hän ei puhu hänestä.

Reino kysyi, enkö minä voisi päästä hänen hoitajakseen Eiran sijaan.

— Minä olen aina katsellut sinua vähän uteliaasti, sanoi Reino. — Sinussa on jotain temperamenttia, jota muilla tytöillä ei ole. Sinä otat niin kiinteästi kiinni kaikista asioista, et noin laimeasti kuin ihmiset yleensä.

— Hyvänen aika, sanoin minä, sitä minä olen aina pitänyt pahimpana vikanani! Äiti sanoo sitä ajattelemattomuudeksi, isä kärsimättömyydeksi, tytöt »Telman hurjuudeksi». Itse minä olen pitänyt sitä itsehillinnän puutteena.

— En tiedä mitä se on, mutta minua se aina on kiinnostanut, sanoi hän.

Ja nyt, kun ei sinun enää tarvitse välttää minua Hanneksen tähden, nyt sinä voit etsiä minun ystävyyttäni, ajattelin minä surullisesti. Reino tiesi siis, ettei Hannes enää välitä minusta.

Minä selitin, ettei paikkoja mitenkään voitu vaihtaa. Sehän olisi jo loukannut Eiraa, ajattelin heti.

Reino kiinnostaa myöskin minua, mutta vaan Hanneksen tähden.

Niin — onko se niin varma? ajattelin yhtäkkiä.

Reinolla on suuri viehätysvoima, hän on sen entisen prinssi-tenhonsa lisäksi saanut tämän uuden yksinkertaisuuden ja hiljaisuuden. Ja hänen kohtalonsa puhuu sydämelle.

Ei vielä tiedetä, miten silmien käy. Tai ainakaan me emme tiedä, ehkä tohtori hyvinkin tietää. Minä kyselin Elli Koskelta, mutta hän ei voinut sanoa mitään. Ehkä hän ei tiedäkään mitään.

Elli Koski näyttää, että voi ottaa osaa sairaiden tuskiin ja tunteisiin ja kuitenkin itse pysyä terveenä ja säteilevänä. Minä koetan oppia sitä. Mutta se on vaikeaa, minun täytyy koko ajan kuvitella, »miten sitten käy». Miten käy, kun Mankanen tulee kotiin ja hänen omaisensa ensi kerran näkevät hänet? Miten käy, kun pikku Reijonen yrittää elää sokean vaimon kanssa? Miten käy, kun Hämäläisen täytyy koettaa hoitaa kohtalonsa invaliidina? Miten käy, kun Reino Alamaa — —?

— — —

Myöhemmin. Elli Koski lähtee rintamalle! Hän tuli aamiaisen aikana Orvokin ja minun luo ja kertoi sen. Hänestä näki, että vaikka hän suri lähtöä täältä, niin hän oli onnellinen ja kiitollinen, että sai lähteä.

Tämä sairaalatyö on tuntunut niin hyvältä sentähden, että se on ollut todellista sotatyötä. Me olemme mielestämme olleet »mukana», olleet kaiken keskellä, *saaneet* todella palvella ja tehdä parastamme.

Mutta nyt, kun Elli Koski lähtee »sinne jonnekin» — nyt me yhtäkkiä tunsimme, että siellä todellinen sota vasta on. Siellä vasta on viimeinen vaara ja taistelu. Meidän työmme tuntui yhtäkkiä toisarvoiselta, syrjäiseltä, vähemmän vaativalta ja antavalta.

Elli Koski näki sen heti meistä ja sanoi, että hän juuri ihailee lottia siitä, että ne ovat kukin juuri siinä, missä heitä tarvitaan. Hän oli nähnyt lottia semmoisissa paikoissa, joissa ei ollut muuta työtä kuin odottaa. Jo sekin oli suurta työtä, se vaati usein suurempaa uhrausta kuin vaikea työ vaarapaikoissa. Siinä täytyi uhrata toiveitaan ja kaipauksiaan, täytyi tyytyä palvelemaan saamatta palvelemisen palkkaa: sitä tunnetta, että on saanut käyttää voimansa ja kykynsä viimeistä pisaraa myöten.

— Teillä on ihana työ ja saatte palvella maata ja kansaa välittömämmin kuin useimmat muut naiset. Teitä kadehtivat monet, te pikku lotat. Älkää kadehtiko minua, vanhaa vahvaa sotahevosta, joka

pannaan sinne, missä ennen kaikkea täytyy *jaksaa*.

Kuvaus »vanha sotahevonen» on hyvin vähän osuva. Elli on tänään hohtanut ja säteillyt aivan kummallisella, tuskaisen syvällä tavalla, jos saan puhua näin kirjallisesti.

Hän lähtee huomenna varhain aamulla, tänä iltana hän on luvannut olla vähän aikaa meidän kanssamme.

— — —

Illalla.

Juhlallinen ilta Ellin kanssa. Hän kertoi ensimmäisen kerran vähän elämästään.

Hän sanoi, että hän oli ollut onneton melkein koko elämänsä ajan. Vasta kolme neljä vuotta oli ollut onnellista — tai ei onnellista, mutta »jotain muuta kuin onnellista tai onnetonta».

— Minä olin onneton jo lapsena, sanoi hän. — En tiedä miksi. Minun oli paha olla täällä maailmassa. Minulla oli kyllä ystäviä, mutta minusta tuntui aina, että he eivät tietäneet, kuka minä olin, vaan pitivät jostakin toisesta ihmisestä, jota he luulivat minuksi. Sitten vanhempana minulle alkoi tulla selvempiä suruja, mutta aina vaan suruja. En tiedä minkätähden minä aina sain kaikki työni ja kaikki oloni muuttumaan onnettomiksi. Ei mikään loppunut hyvin, minä en olisi sopinut amerikkalaiseksi romaaniksi tai elokuvaksi.

Se oli kummallinen kertomus. Me lotat istuimme

aivan hiiskumatta, me arvasimme, että hän kertoi näitä asioita hyvin harvoille ihmisille. Miksi hän kertoi ne nyt? Ehkä antaakseen meille hyvästiksi jonkin avun tai neuvon?

— Noin neljä vuotta sitten minä olin vähitellen kehittynyt niin onnettomaksi, että oikeastaan pilasin kaiken elämän ympärilläni, kertoi hän. — Minä muistan, että sydäntäni kirveli oikeastaan aamusta iltaan — en nyt kerro mitään lähempää, se ei oikeastaan kuulu tähän — ja minusta tuntui, että elämä oli yksinkertaisesti vaan *kidutusta*.

— Sellaiselta se voi tuntua, sanoi Eira ja katsoi jonnekin silmät väsyneinä ja lohduttomina.

Olemmeko me kaikki täällä oikeastaan onnettomia? Misse ehkä ei ole.

— Tunnetteko Runeberginne? kysyi Elli. — Oletteko äsken lukeneet »Mustasukkaisuuden yöt»? Siinähän kerrotaan ihmisestä, joka menetti onnensa ja eli alituisessa kivistyksessä ja levottomuudessa. Silloinkin, kun hän jonakin hetkenä luuli unohtavansa tuskan, tunsi hän kuitenkin hiljaista kipua, niinkuin kotka tuntee metsästäjän luodin ruumiissaan. Mutta sitten hänen rakastettunsa kuoli. Ja silloin tapahtui yhtäkkiä, että pitkä tuska muuttui rauhaksi! Hän ymmärsi yhtäkkiä, että kauhu ja tuska ovat unta, että se mikä elämässä on todellista ei synny eikä kuole eikä vaihtele hetken mukaan. Niin minäkin yhtäkkiä ymmärsin — se tapahtui eräiden jäähyväisten jälkeen — että ihminen voi elää tuskan yläpuolella, muuttumattomassa onnessa,

joka on sama kuin se onni, mihin me joudumme kuoleman jälkeen.

Me ymmärsimme kaikki, että Elli oli sanonut jotakin hyvin tärkeää. Se oli kaiken selitys ja ratkaisu, tuo minkä hän sanoi. Kaiken, kaiken. Jos voisi nähdä läpi tämän unen, niin mikä silloin enää voisi kiusata ja pelottaa?

Elli, oletko sinä kokonaan vapaa unesta? Elätkö sinä aivan siinä rauhassa? Minä voin kyllä silloin tällöin nousta sinne jonnekin, missä ei enää koske eikä ole vaikea olla, mutta sitten minä yhtäkkiä taas olen täällä alhaalla ja tunnen, miten se metsästäjän luoti kivistää.

Meillä oli kaikilla se tunne, että me menetimme jotakin tärkeää, kun Elli lähti. Mutta ehkä me lotat muutumme täysikasvuisemmiksi, kun jäämme yksin.

Hyvästi, Elli! Me ajattelemme sinua kuin opettajaamme. Vaikket sinä ehtinyt sanoa meille paljonkaan, niin sinun kasvosi ja sinun liikkeesi opettivat meitä koko ajan. Sinussa oli rauhaa. Meidän täytyy koettaa jäljitellä sinua, katsoa niinkuin sinä katsoit, tähtien lailla.

28. II.

Pieni lepohetki. Aamupäivä on ollut ankara. Tänne on tullut uusia poikia, ja työ kiihtyy.

Pari kertaa ajattelin ylpeästi lääkintäpäällikköämme. Ensiksikin kun minä suorastaan sain huuhdella vaikean avoimen luumurtuman ja lihashaavan rivanooliliuoksella. Sellaista ei tällaiselle pienelle lotalle tavallisesti uskota, mutta kovana aikana ei ehditä vaatia täyttä pätevyyttä.

Toisen kerran muistin ankaraa ja tulisieluista päällikköämme, kun sain antaa sydäninjektioita heikossa tilassa olevalle potilaalle. Se oli jo huomattavasti yli lääkintälotan arvon ja taidon, mutta minullahan oli lähellä hoitajatar, kaikkiosaava olento.

Tuleekohan minusta ehkä loppujen lopuksi sairaanhoitajatar, jos vielä tulee rauha? Se tuntuu minusta nyt ainoalta mahdolliselta ammatilta. Siinä unohtuvat tosiaankin omat ikävät, ja ihminen alkaa ikäänkuin elää toisissa ihmisissä, olla itse lohdullisesti olematon. Kuta enemmän työtä saan ja kuta vaikeampaa, sitä enemmän unohdan Hanneksen.

Aamiaisen aikana pistäydyin katsomassa Reinoa. Minun täytyi lukea hänelle tilannetiedoitus vielä kerran, vaikka hän jo kerran oli kuullut sen. Hän tahtoi tietää kaikki asemat niin tarkasti kuin suinkin.

— Sinä taistelet mukana aamusta iltaan, sanoin minä. — Ei se tee hyvää kuumeelle. Ja pikku Reijonen sanoo, että asemia on annettu pois muuten vaan, kun se kerran on sotasuunnitelmassa.

— Lue vielä, mitä Rooseveltin lähetistä sanottiin, pyysi Reino.

Minä luin:

»Mitään välittömiä tuloksia rauhan hyväksi ei näin ollen näytä voivan seurata Sumner Wellesin nyt tapahtuvista neuvotteluista Euroopan eri pääkaupungeissa.»

— Mutta hän ottaa selvän eri hallitusten kannasta, sanoi Reino. — Kun makaa näin pimeässä, niin alkaa kysyä itseltään kaikenlaista. Minä olen koettanut miettiä, *minkälainen Amerikka oikeastaan on.*

— Se on niin suuri maa, onkohan se mitään kokonaisuudessaan? kysyin minä. — Eri osat ovat ehkä erilaisia, ja sitten vielä kaikki eri ihmiset.

— Mutta jotakin toisenlaista siellä on kuin täällä, sanoi Reino. — Sen tuntee, tai kun on näin sokea, niin sen näkee! Amerikka tuntuu, näyttää, kuuluu, maistuu toiselta kuin Eurooppa. Jos minä jään sokeaksi, niin minä uskon, että minusta tulee

selvänäköinen. Minä näen esimerkiksi eron Suomen ja Ruotsin välillä.

— Mikä se on? kysyin minä.

— Ei sitä voi kuvata, sanoi Reino, mutta sen tuntee. Ruotsi on tavallaan vanhempi ja tavallaan nuorempi kuin me. Minä tunnen jonkinlaista suojaavaa sääliä Ruotsia kohtaan, kuin vanhempi veli.

— Mitä muuta sinä näet? kysyin minä.

Merkillistä kuunnella tätä poikaa. Oli kuin ei hän itse olisi olemassa, Eurooppa vaan, Suomi vaan, maailma, ihmiskunta. Oliko tällainen pysyväistä, vai muuttuisiko hän rauhan aikana sieväksi kaunosieluksi taas? Muuttuisivatko he kaikki pieniksi porvareiksi taas, nämä pojat? Ei, ei, ei!

— Minä näen meidät kaikki ennen sotaa ja nyt, sanoi hän hitaasti, ja sodan jälkeen.

— Nyt sinä tosiaankin luit minun ajatukseni, sanoin minä. — Minä juuri mietin: minkälaisia te olette sitten taas rauhan aikana?

— Ennen sotaa me olimme innostuneita, mutta rajoittuneita, sanoi Reino. — Nyt me olemme laajentuneet. Rauhan aikana me koetamme maksaa takaisin elämälle kaikki ne lahjat, joita se on antanut meille sodan aikana.

— Nyt sinä runoilet, sanoin minä.

— Runoilenko minä? kysyi Reino. — Ei se tunnu runoilemiselta, kun ajattelee sen täällä pimeässä. Täällä kaikki näyttää niin mahtavalta, mutta luultavasti se näkevästä ihmisestä tuntuu liioittelulta. Joka tapauksessa minä en voi muuta

kuin tuntea, että sodan kautta minä olen saanut jotakin aivan ansaitsemattoman hienoa. *Ylentävää.* Ja minua hävettää, että ehkä en osaa käyttää sitä rauhan aikana. Minä en edes vielä ymmärrä, mitä se on. Mutta luultavasti nämä ajatukset ovat vaan tunteellisuutta. Täällä pimeässä ne tuntuvat aivan yksinkertaisilta ja luonnollisilta.

Liikuttavaa, että tuo kalpea sairas raukka vaivasi päätään kaikkein vaikeimmilla kysymyksillä. Onko jokainen suomalainen syntynyt filosofiksi?

Reinon vieressä makaa Lieto, sairaalan Münchhausen. Hänelle on aina tapahtunut tarumaisia, monimutkaisia seikkailuja, tai hän on »kuullut», että siellä ja siellä kolme suomalaista vangitsi 400 vihollista.

Yleensähän tässä sodassa on saanut tottua hurjiin lukuihin aivan ilman että on tarvittu Lietoakaan. »Meitä oli 30 ja niitä oli 200» on jo aivan luonnollinen ja monet kerrat koettu suhde.

Liedon suuri numero, jolla hän pitää seuraa vierailleen, on iso kranaatinsirpale, joka todella on ollut hänen ruumiissaan. Hän tarkkailee jännittyneenä vieraan kasvonilmeitä, kun hirveän näköinen sirpale esitetään.

— Meitä on tässä kaksi runoilijaa, sanoi Reino ja hymyili.

Lieto selvittelee meille usein päämajan tarkoituksia. Kaikki vastoinkäymiset ovat oikein ymmärrettyinä menestyksiä! Mitä me niillä ja niillä asemilla teimme? Emme kerrassaan mitään! Niistä oli

meille suoranaista *haittaa!* Mitä pikemmin siirryttiin uusiin, sitä murskaavampaa viholliselle.

— Sehän annetaan kaikki vaan lainaksi!

Jos oli pieninkään taipumus alakuloisuuteen, niin tarvitsi vaan mennä Liedon huoneeseen ja kuulla hänen todistavan, että kaikki meni juuri niinkuin Lieto jo ennen sotaa oli ennustanut: kuin voideltuna.

— — —

Illalla.

Iltapäivällä Reino Alamaa saneli minulle runon, jonka hän on siinä maatessaan sepittänyt. Se oli kaunis rakkausruno.

En tiedä, minkätähden minä punastuin kirjoittaessani hänen sanelunsa mukaan. Tai tiedän. Minä tunsin, että se runo oli tarkoitettu minulle.

Kuinka sellaista voi tietää? Ehkä minä erehdyin?

Ei, se oli kyllä niin. Ja koko ajan minä olen tuntenut, että Reino ajattelee minua liian paljon.

Koko illan minä olen miettinyt tätä asiaa.

Reino Alamaa viehättää minua. Jo sääli saisi minut pitämään hänestä, mutta tämä ei ole vaan sääliä. Hänessä on niin toimelias ja tulinen henki, hän tekee koko ajan työtä voittaakseen kohtalonsa sisältäpäin. Hän on rakas Suomen poika, jonka sankarillisuus päivä päivältä hioutuu timanttimaisemman häikäiseväksi.

Voisinko pitää hänestä? Sehän olisi pääsy Hanneksesta! Se olisi varma onni, siinäkin tapauksessa, että hän todella jäisi sokeaksi. Ja osastonhoitajatar oli kaikessa hiljaisuudessa sanonut minulle, että oli

hyviä toiveita paranemisesta. Tohtori ei tahtonut sanoa sitä Reinolle, ennenkuin asia oli aivan varma.

Niin, jos en olisi saanut tietää sitä, olisi Reino ehkä vaarallisempi minulle. Sääli voisi narrata minua.

Mutta nyt minä selvästi näen, että en voi pitää kenestäkään muusta kuin Hanneksesta. Minä voisin ehkä rakastua Reinoon, mutta se ei olisi sitä ainoaa rakkautta, sitä joka tekee ihmisen niin mahtavaksi, että hän tekee elämästä mitä tahtoo.

Tänä iltana minä olen ajatuksissani pyytänyt anteeksi Hannekselta, että olen näinä aikoina viehättynyt Reino Alamaahan. Hannes, sinä minun elämäni sankari ja hallitsija, anna anteeksi, että minä olin unohtamaisillani velvollisuuteni sinua kohtaan! Minähän olen sinun alamaisesi ja käskettäväsi. Mitä se minuun kuuluu, että sinä et välitä minusta. Minut sitoo jokin salainen vala sinuun.

Minä olen tahallani ajatellut Hanneksen ääntä, katsellut niitä sieluni kuvia, jotka esittävät hänet eri aikoina: sinä iltana, kun hän ensimmäisen kerran puhui meidän ystävyydestämme ja kysyi:

— Telma. Mitä se oikeastaan on? Minusta ei tunnu, että sinä olet minun »ystäväni». Mutta minä en voi sanoa, mitä se on.

Ehkä sinä yhteen aikaan luulit sitä rakkaudeksi?

Ja minä olen muistanut sitä iltaa, kun hän sanoi, että minä olen toisenlainen kuin kaikki muut.

Nyt kun kirjoitan sen tähän, niin se näyttää hyvin laimealta ja ylimalkaiselta. Se on kai niitä

tavallisimpia vakuutuksia. Luultavasti jokainen rakastunut ihminen sanoo juuri niin.

Mutta sehän siinä onkin: jokainen *rakastunut* ihminen . . . Hän oli siis silloin rakastunut. Oliko hän?

Ei, en saa ajatella sillä tavalla. En saa ruveta taas kysymään ja kysymään. Minun täytyy pitää kiinni siitä, että meillä ei enää ole mitään tekemistä toistemme kanssa maan päällä ja että meidän ystävyytemme säilytetään meitä varten jollakin tulevaisen elämän niityllä.

On niin hyvä olla. Elämä on taas niin puhdasta ja oikeaa.

29. II.

Minä pilaan terveyttäni kirjoittamalla öisin tätä päiväkirjaani. Mutta se vetää minua luokseen! Se on minulle jonkinlainen »ystävyys», sekin.

Orvokille en tahdo puhua paljon Hanneksesta. Tietysti Orvokki tietää pääasiat, täytyihän minun vastata siihen, mitä hän uskoi minulle. Sydänsuru sydänsurua vastaan, se on laki, jota ei voi rikkoa.

Mutta ei Hannes huvita Orvokkia, niinkuin Hannes huvittaa tätä päiväkirjaa. Ei kukaan viitsisi kuunnella, jos minä esimerkiksi kuvailisin, miltä Hannes näytti sillä kerralla, kun hän sanoi:

— Sinä olet ihmeellinen!

Hän istui vihreässä nojatuolissa ikkunan luona, ja hänen silmänsä olivat kirkkaat ja pyhät. Minä kuulen hänen äänensä, se oli niin aito, se puhui totta.

Enhän minä voi sanoa sellaista Orvokille.

Sitäpaitsi Orvokki ajattelee nyt juuri entistä sulhastaan. Siiri selostaa Yrjön kirjeitä, ja ne muuttuvat tosiaankin vähitellen suorastaan ihailtaviksi. Luultavasti ne kirjoitetaankin Orvokkia silmälläpitäen, niin minusta on alkanut tuntua.

Yrjö ei puhu muusta kuin armeijasta ja taisteluista.

Hän ei yritä olla älykäs, vaan on rauhallisesti jotakin aivan muuta, sydämellinen ja asiallinen. Niinkuin Siiri sanoo: ehkä siitä kiipijästä ja tutkintokynttilästä vielä tulee suorastaan ihminen. Sodan ansiosta.

Se minua kauhistaa, että sota aikaansaa niin paljon hyvää. Jos ihmiset tulevat järkiinsä ja lopettavat kaikki sodat — miten silloin saadaan tällaiset Yrjöt muuttumaan pienistä suuriksi?

Ehkä nyt on tullut aika jättää pienuus ja oppia suuruus kerta kaikkiaan!

Yrjö lähettää joskus terveisiä »lotille ja muille siellä». »Lotat ja muut», se on tietysti Orvokki.

— — —

Kyllä ihminen on kummallinen ja elää kummallisesti. Joskus tuntuu siltä, ettei ole muuta elämää kuin yleinen ja yhteinen elämä. Ja joskus on taas yhden ihmisen rakkaus yhteen toiseen maailman oikea merkitys.

Sairas Mäkelä sanoi tänään, että eivät ne omat täällä kotona unohtuneet siellä milloinkaan, »kyllä ne oli siellä mielessä koko ajan».

Mutta ehkä nämä kaikki asiat, sekä yleiset että yksityiset, ovat pienempiä kuin se josta se nuori sinisilmäinen poika puhui tänään, kun hän sanoi, että »jos tietää kristinuskon ja että se on tosi, niin mitä tästä ajallisesta, ei siitä välitä».

»Ei siitä välitä!» Ajatella, että nuori, pian taas

terve mies voi sanoa niin tästä »ajallisesta» elämästä, joka kuitenkin meille nuorille on kiehtova ja lupaava, *kuitenkin!* Aina sentään toivoo jotain.

— — —

Tänään minä juttelin vähän muonituslottiemme kanssa. Joskus minusta tuntuu, että pitäisi olla muonituslotta eikä mikään muu. Siinä on todellinen Lotta Svärd. Muonituslotta tekee työtä hurjempaa tahtia kuin kukaan muu. Kun näkee hänet työssä, niin tuntuu kuin ei kukaan muu oikein oikeaa työtä tekisikään. Mikään ei ole niin liikuttavan toimeliasta kuin muonituslotan työ.

Ja se on niin viehättävän nöyrääkin työtä. Muonituslotta on kyllä lotta-ajatuksen symboli, palvelemisen ja itsensäunohtamisen vertauskuva.

Näistä meidän muonituslotistamme on kaksi ollut hoitamassa kantiinia siellä jossain, aivan lähellä tulilinjoja. He ovat juuri ne, jotka yhtenä yönä yksinäisessä talossaan kuulivat, että ovea koetettiin avata. Kun he hiipivät ovelle, kuulivat he venättä puhuttavan ulkopuolella.

He pelastuivat, meidän poikia ehti avuksi, mutta minä katselen heitä aina hämmästyneenä ja sydän kurkussa. Minusta tuntuu nimittäin aina, että seison heidän mukanaan siinä oven takana ja kuulen venäjänkieltä sieltä ulkoa.

Muonituslotat ovat erikoisen *herttaisia*. Ne edustavat yhtä viehättävää lotta-ajatuksen puolta, jonkinlaista kodikkuuden ja sotilaallisuuden sekoitusta, jonkinlaista sydämellistä sankaritunnelmaa.

Mutta oikeastaan jokainen lottajaosto tuntuu juuri kaikkein viehättävimmältä, jos sitä vaan alkaa tarkastaa. Nekin lotat, jotka hoitavat sotilaiden varusteita, ompelevat ja parsivat ja huolehtivat. Ne ovat kuin pieniä leikkiäitejä, liikuttavia. Tai iiveelotat, joilla on niin kunniakas etuoikeus vaaraan. Tai salaperäiset kanslialotat, jotka saavat tietää niin paljon ja olla niin paljon vaiti.

— — —

Täytyy lisätä muutama rivi. Misse kävi juuri täällä ja kysyi:

— Kuulitteko, että se vänrikki Aramo on lähetetty takaisin? Hän ei malttanut olla sairaslomalla tarpeeksi kauan, ja nyt hänen täytyi tulla takaisin koko lailla huonossa kunnossa.

Kohtalo tahtoo nöyryyttää minua. Joskus tuntuu, ettei se olisi tarpeen. Minulla ei totisesti ole mitään ylemmyyden komplekseja. Päinvastoin olen niin nöyrä, että minusta tuntuu suorastaan järkyttävältä, jos joku on ystävällinen minulle. Pari päivää olen ollut kiitollinen siitä, mitä vaalea Hämäläinen sanoi minulle, nimittäin:

— Ei lotan pidä väsyttää itseään, sitä on meistä vaikea katsella.

Ajatella, että hän huomasi minun väsymykseni. Minä olen jo vähitellen alkanut luulla, että kukaan ei huomaa, mitä minulle tapahtuu. Olenko minä itserakas ja vaadin liian paljon? Ehkä. Itsehän minä luovuin Reinostakin, hän olisi kyllä antanut minulle ystävyyttä. Mutta ehkä minut on tehnyt

vähän surulliseksi sekin, että Reino melkein heti tyytyi päätökseeni ja alkoi puhella yhtä lämpimästi ja sievästi Eiran kanssa. Tietysti minä suon sen Eiralle, Eiran surulliset silmät ovat alkaneet näyttää vähemmän syviltä — nuoremmilta. Mutta ei minua siis kauan ikävöidä.

En tiedä, onko sota kaikesta huolimatta väsyttänyt minua. Ainakin minusta tuntuu, etten nyt jaksaisi kestää Hanneksen läsnäoloa. Omituista, pommeja en sallisi itseni pelkäävän, mutta vänrikkiä pelkään ilman muuta.

Hän on meidän osastollamme. Koetan tietysti välttää häntä niin paljon kuin voin, mutta silloin tällöin minun täytyy ottaa osaa hänenkin hoitoonsa.

1. III.

Kun Hannes näki minut, niin hän punastui vielä kuumepunan lisäksi. Minä sanoin vaan pari kolme sanaa ja annoin hänelle sitten lääkettä.

Ehkä minä jaksan hyvinkin, sydämeni oli jollakin tavoin katkera, niin että jaksoin vastustaa noiden piirteitten ja värien taikavoimaa.

Tietysti taikavoima ei ole piirteissä eikä väreissä. Se on siinä, että nämä piirteet ja värit ovat *hänen* piirteensä ja värinsä. Tuollaista tummaa tukkaa *ei voi olla kenelläkään muulla*, eikä tuollaisia alppijärvi-silmiä.

Mutta minun sydämessäni on siis nähtävästi niin paljon elävää katkeruutta, että mitään lämmintä ja luonnollista ei jaksa syntyä siinä.

— — —

»Ruotsin johtavat kulttuurihenkilöt vetoavat Suomen puolesta Yhdysvaltoihin.»

Niin oli lehdessä tänään. Ja »Italia vaatii, että Suomi pelastetaan».

Maailmalla on varmasti tunteita meitä kohtaan. Ehtiikö se ajoissa tukemaan pientä kansaamme, pienen pientä kansaamme?

Me ajattelemme kaikki näinä päivinä Viipuria. Me olemme alkaneet ymmärtää, että aika ehkä pian on tullut jättää Viipuri.

Viipuri, kotikaupunkini. Sinä olet minulle melkein kuin olento.

Ei kukaan Viipurissa elänyt voi kuvitella mitään niin murskaavan suloista kuin on kevät Viipurin valleilla. Siinä ovat kaikki kaihot — meren kaiho, toivojen kaiho, karjalaisuuden kaiho, historian kaiho. Kun on nuori ja kävelee Viipurin valleilla, niin tuntee koko maailman sydämellisen hurman.

Ja Viipurin linna. Se on koko Suomen ilo. Kaikissa sydämissä on muistikuva sen salaperäisestä kauneudesta. Tuhannet, tuhannet kerrat minä olen katsellut sitä kuin olisi katseleminen antanut minulle voimia. Pitääkö sinun joutua muukalaisille, jotka eivät voi katsella sinua oikealla tavalla, koska he eivät ole rakastaneet sinua kauan, kauan. Ei mikään rakkaus ole heti alussa todella liikuttava, vasta muistot tekevät rakkauden helläksi.

Ja miksi he yleensä ollenkaan rakastaisivat Viipurin linnaa? Sehän on heidän kannaltaan katsoen vaan viholliskansan ylpeys ja lemmitty ja heistä sentähden vihattava.

Kuinka on yleensä mahdollista, että ne sadat kuvat, jotka minulla on sielussani Viipurista, melkein kaikki nyt ovat olemassa vaan minun ja eräiden toisten sielussa? Sota on kulkenut Viipurin yli ja jättänyt jäljelle vaan vähän.

Mitähän se on jättänyt Torkkelinkadusta? Vii-

purilaiselle Torkkeli on maailman tärkein kohta. Pariisin tai New Yorkin kadut ovat kyllä komeita, kauniitakin, mutta lopulta epätodellisia, emme voi kuvitella, että niillä tapahtuu oikeita todellisia elämäntapahtumia. Ulkomaille mennään oppimaan ja virkistymään, ja sitten tullaan kotiin elämään. Tullaan kotiin, Viipuriin . . .

Onko kauniimpaa kuin Viipurin esplanaadit? Tuuheampaa, suojelevampaa? Kun siellä kulkee kauniina syyspäivänä, niin kulkee kuin keskellä elämän ystävällisyyttä ja satumaisuutta.

Viipurin vanhuus on ylipäänsä jotakin aivan erityisen rakastettavaa. Viipurissa kävelee kuin historian turvassa, kuin kaikkien entisten ihmisten seurassa. Jo katujen ja torien nimet ovat kuin pieniä tervehdyksiä jostain »muualta», sieltä, missä entiset vuosisadat ovat:

Punaisen lähteen tori, Karjaportinkatu, Mustainveljesten katu.

Joskus tuntuu siltä, että ne uskonnot ovat oikeassa, jotka sanovat, että on olemassa ikäänkuin maailman muistikamari, jonne on koottu kaikki tapahtumat ihmiskunnan elämän ajalta ikäänkuin maailman muistiin. Ja jos ihminen osaa kehittää itseään oikein, niin hän voi päästä tähän salaiseen varastoon ja nähdä kaikki muinaiset tapahtumat niinkuin olisi hän itse ollut mukana niissä.

Minä uskon, että Viipurissa tällainen muistikamari voisi aueta helpommin kuin muualla.

— — —

Orvokki kertoi, että enkelikasvoinen pieni Koivula oli pyytänyt häntä kirjoittamaan kirjeen Koivulan äidille. Koivulan käsi on vielä siteessä. Orvokki oli tuonut paperia ja kynän ja kysynyt, mitä hänen piti kirjoittaa.

— No kyllähän neiti osaa, sanoi Koivula hämillään. — Neiti kirjoittaa nyt vaan, niin se lotta Vaasassakin teki.

Ja Orvokki kirjoitti nyt sitten vaan.

Poikien kirjeet, ne ovat erikoinen luku. On aivan merkillistä, miten vailla hysteriaa nämä pahoinpidellyt lapset ovat. (Onhan täällä vanhempiakin, mutta heissä itsehillintä ei niin hämmästytä.) Kaikki kerrotaan yksinkertaisesti, ilman mitään halua paisuttaa ja herättää sääliä. Päinvastoin koetetaan olla niin vähän liikuttavia kuin suinkin ja selittää tila niin hyväksi kuin mahdollista. Kun Hämäläinen ilmoitti jalkansa menetyksestä, niin hän alkoi:

»Älä nyt hermostu siitä mitä minulla on kerrottavana.»

Ja hän lisäsi heti, että on niin mainioita kumilaitteita nykyään, että sillä jalalla kyllä vielä hyvin astuu.

Me emme milloinkaan väsy kuuntelemaan poikien vänrikkistool-tarinoita. Ikävä kyllä jää niin vähän aikaa kuuntelemiseen.

2. III.

Tänään minä jouduin istumaan neljännestunnin Hanneksen huoneessa. Hänen huonetoverinsa oli pyytänyt minua kirjoittamaan pari kirjettä, kun minulle sattuisi vapaa aika.

Hannes kysyi jotakin työstäni, ja minä vastasin kohteliaasti. Minusta tuntui jollakin tavalla hirveältä puhua Hanneksen kanssa näin rauhallisesti.

Koko päivän minua on vaivannut kauhea tunne, että ehkä en enää pidä hänestä.

En tiedä, se olisi minusta kauheampaa kuin surra *hänen* kylmyytensä tähden. Mitä minusta on jäljellä, jos en enää pidä hänestä? Tyhjä, ikävä kuori vaan. Minulla ei enää olisi oikeita todellisia tunteita mitään kohtaan. *Jos en enää pidä Hanneksesta, niin en enää pidä mistään muustakaan.*

Onko hän satuttanut minun sydäntäni niin pahasti, ettei se enää voi tuntea mitään? Rakkautta Suomeen ja surua sen tähden voin nähtävästi vielä tuntea, mutta jos ilo ja rauha taas tulisivat maahan, niin uskon, että oma elämäni silloinkin jäisi tällaiseksi syksyiseksi. Minä voin surra kansani kanssa,

mutta kun se kerran taas on iloinen, niin minä iloitsen sen onnesta niinkuin kuolemaantuomittu iloitsee rakkaittensa menestyksestä: ilman omakohtaista toivoa.

Mistä se on tullut, tämä minun kylmyyteni? Se on todella »kylmyyttä», viileyttä, jotain onnetonta liikkumattomuutta. Ajatella, että voin nähdä hänen kasvonsa ja kuulla hänen äänensä ja tuntea itseni aivan proosalliseksi.

Sillä sitä se juuri on, tämä uusi mieliala! Se on proosallisuutta! Jos en enää välitä Hanneksesta, niin muutun proosalliseksi.

Sehän on hyvin kummallista.

Nyt minä suren rakkauttani. En sure Hanneksen kylmenemistä, vaan omaani.

Hanneksen välinpitämättömyyden olen voinut kestää. Omaa välinpitämättömyyttäni en voi.

Ennenkuin Hannes tällä kertaa tuli, olin minä aivan elävästi ja lämpimästi ihastunut häneen. Mutta nyt en enää tunne mitään. En mitään muuta kuin surullista halua tuntea jotain!

Tämä päiväkirja on siitä paha, etten ehdi tarpeeksi usein kirjoittaa perheelle. Se onkin niin hajallaan — isä Pohjois-Suomessa virastonsa mukana, äiti lottatöissä evakuoitujen keskuudessa jne.

Helsingissä on vaikea tehdä työtä, kun aina täytyy olla tuntimääriä pommisuojassa. Äiti kirjoittaa, että pommisuojatkin ovat kohtalon järjestämä tilaisuus veljellisyyden kasvattamiseksi. Talojen asukkaat, jotka tähän asti eivät ole edes tunteneet toi-

siaan, alkavat suorastaan kiintyä toisiinsa niinä yhteisinä maanalaisina tunteina.

Hän kertoi, että heidän pommisuojassaan on raumalainen rouva, joka kertoi Rauman ja Porin välisestä ainaisesta leikillisestä kilpailusta ja toistensa kiusoittelemisesta. Kun Raumaa ensi kerran pommitettiin, niin se sähkötti Porille:

»Meit on jo pommitett.»

Nolaten siten kilpailijansa.

Äiti kirjoitti, että tämä Rauman ja Porin viehättävä kilpailu monine vitseineen olisi jäänyt häneltä kokonaan tietämättä, jos ei Molotov olisi järjestänyt meille pommisuojaelämää.

— — —

Kuulin juuri, että Hannes ja Reino ovat päässeet samaan huoneeseen. Nyt on vielä ikävämpi olla. Reino ja Eira alkavat olla yhä parempia ystäviä, niin että kaiken kaikkiaan se huone tulee olemaan minulle vaikea huone. Olen kateellinen Eiralle, ensiksikin Reinon tähden ja sitten sen vuoksi, että Eira voi seurustella Hanneksen kanssa aivan vapaasti ja ystävällisesti, niinkuin minä ennen.

Minä sanoin Orvokille suoraan, että minä menen alaspäin ja huononen keskellä tätä suurta ja ihmeellista sotaa. Minä tunsin itseni melkein epätoivoiseksi.

— Et sinä huonone, sanoi Orvokki. — Sinä vaan kärsit, ja se on luonnollista.

Orvokki tietää sen verran, että hän säälii minua ja koettaa lohduttaa minua.

Ja Orvokki kuuluukin niihin, jotka osaavat lohduttaa. Hän sanoi esimerkiksi:

— Tiedätkö, mitä minä luulen, että tämä sota tarkoittaa, muun muassa? Siitä oli kerran jo puhe. Että jokaisen ihmisen pitää muuttua *nöyräksi*.

— Sitä minä en nyt taas oikein ymmärrä, sanoin minä.

— Etkö? Sota näyttää jokaiselle, miten paljon pahaa hänessä on. Siitä hän tulee nöyräksi, paitsi ne, jotka ovat sokeita ja näkevät vaan, miten paljon hyvää heissä on. Sinä olet järkevä, sinä näet omat pahat ajatuksesi. Sentähden sinä luultavasti kehityt nöyräksi nopeammin kuin monet muut.

— Luuletko sinä sitten, että kaikilla ihmisillä on halveksittavia ajatuksia? kysyin minä.

— Luulen, sanoi Orvokki. — Ja kaikki tämä, minkä minä nyt olen sanonut, on Elli Kosken sanomaa.

Minusta tuntuukin jollakin tavalla, että Elli Koski ja Orvokki ovat samaa »ihmislaatua». Elli on jo valmiimpi, hän on jo selvinnyt tästä maailmasta kummallisella tavalla. Mutta Orvokissa on juuri samaa »itsensä hallitsemista». Surunsakin hän kantaa niin ettei se vaivaa ketään toisia. Minun suruni masentavat minua ja vievät minulta elämänrauhan.

Työssä kyllä aina uudestaan joka päivä tapahtuu se, että »unohdan itseni». Kun on täydessä toimessa auttaakseen jotakin toista ihmistä, niin ei mitenkään voi ajatella itseään. Silloin on niin täynnä sen toisen mielialoja, tuskia, helpotuksia, ettei itse »mahdu» omaan sieluunsa. Se on suurenmoinen vapautus.

Minun on yhä vaikeampi sietää omaa itseäni. Kun herään aamulla ja huomaan, että olen taas tässä, taas tämä levoton, katkera Telma, niin mieluimmin jättäisin itseni siihen vuoteeseen ja menisin kauas pois itseni luota.

Me keskustelimme Siirin kanssa Orvokista ja Yrjöstä.

— Kyllä Yrjöstä vielä tulee suorastaan kunnioitettava ihminen, sanoi Siiri. — Ja on hänessä aina ollut oikea luonteen alku, mutta se tukahtui kaikenlaisiin pieniin asioihin — kunnianhimoon ja ravintolassa istumisiin ja koko tämän maailman koreuteen. Mutta kun me olimme lapsia, niin hänellä oli kyllä aivan oikea ja puhdas intiaanimieli. Ei hän välittänyt vaivoista eikä pelännyt rangaistuksia. Ja *se* Yrjö alkaa taas kirkastua sen väliaikaisen, rauhanaikaisen Yrjön takaa. Se Delawarein päällikkö, Chingachgook tai Unkas, joku Lentävä Kotka tai muu sankari.

— Huomaako Orvokki sen? kysyin minä.

— Huomaa, mutta en oikein tiedä, mitä hän *tuntee* Yrjöä kohtaan. Ehkä hän on alkanut pitää jostakin toisesta. Orvokista ei voi nähdä, mitä hän ajattelee.

Niin, tunteet voivat sammua, sen minä tiedän. Minulla taitaa olla tunteita enää vaan sille, mikä koskee tätä kansaa.

Kun enkelikasvoinen Koivula tänään kertoi siitä kirkosta siellä jossain, niin minä taas tunsin, että minulla vielä mahtaa olla sydän.

Koetan muistaa kertomuksen. Hän oli kirkossa ja katseli alttaritaulua. Synkkä maisema, kaksi tummaa kalliota — ja yläpuolella kirkas ilmestys.

— Ja taulun keskivälillä oli kaksi pientä enkeliä, kertoi Koivula.

Ja hänellä oli selvä tunne, että hän oli täällä viimeisen kerran. Niin kävikin sitten. Puolitoista kuukautta myöhemmin hän kyllä palasi, mutta sytyttääkseen kirkon tuleen. Sitä ei aiottu jättää viholliselle.

— Mutta miltä se tuntui, sitä ei usko kukaan, joka ei ollut siellä.

Minulla on siis vielä sydän tallella — vaikka se ei liikahda eikä tulvi, kun oven läpi näen ne kasvot, jotka ovat järkyttäneet minua, jos vaan ajatuksissanikin olen nähnyt ne.

— Pian Yrjö tulee lomalle, sanoi Siiri. — Saa nähdä, mitkä draamat silloin tärisyttävät tätä Sota S:ää.

3. III.

Merkillistä kyllä Orvokki—Yrjö draama alkoi Hanneksen ja Reinon huoneessa.

Orvokki ja minä olimme juuri parannelleet Reinon sidettä, kun ovi avautui ja Yrjö seisoi siinä.

Hannes ja Reino huusivat innostuneina jotakin, ja Yrjö kysyi, tuliko hän häiritsemään.

— Ei mitenkään, täällä on jo kaikki lopussa, vakuutti Hannes.

(Totisesti — täällä oli kaikki lopussa.)

Orvokki oli yhtäkkiä muuttunut kuningattaresta vaatimattomaksi ja araksi lotaksi. He tervehtivät toisiaan kömpelösti ja tietämättä mitä tekivät — niinkuin rakastuneet ihmiset tervehtivät toisiaan. Sitten seurasi parin minuutin yleinen keskustelu, jossa kaikki yrittivät olla luonnollisia, ja sitten Orvokki meni ulos, ja kaksi sekuntia sen jälkeen Yrjö.

— Onnellinen loppu, sanoi Reino Alamaa.

Me hymyilimme kaikki, ja Hannes katseli minua ystävällisesti. Mutta se oli pinnallista ystävällisyyttä. Hän olisi katsellut samalla tavalla Siiriä tai Eiraa.

4. III.

Me olemme kaikki näinä päivinä ajatelleet Väinö Ahteloa, joka ei ota hymyilläkseen eikä parantuakseen.

Hän on kuin jossakin sielun unessa, jossakin synkkyydessä, josta hän ei voi eikä tahdo nousta. Tumma, voimakkaaksi tarkoitettu poika, jolta kranaatti on vienyt oikean käden peukalon.

Tänään hän ensimmäisen kerran puhui itsestään.

— Ehkä tällä kädellä vielä voi lapiota hoitaa, mutta tiilentekoon se ei kelpaa, ja sillä minä aina kesällä ansaitsin paremmin.

Mikä unelmahan häneltä on särkynyt? Ehkä toivo kohottaa elämäänsä vapaammalle tasolle, ehkä perustaa koti, ehkä herättää kunnioitusta ja ihailua jossakin vaikeasti valloitettavassa tytössä?

Minusta tuntuu joskus, että tahtoisin omistaa vastaisen elämäni sodassa vahingoittuneiden hoidolle ja huollolle. He ovat heittäneet tulevaisuutensa uhrialttarille, kaikki elämän vuodet ja päivät, ja uhriliekki on polttanut jokaisesta päivästä pois osan onnea ja ilon mahdollisuutta. Meidän muiden täytyy

hoitaa ja kaunistella näitä päiviä, tehdä niistä jotakin vielä parempaa kuin vanhat päivät olisivat olleet. Jokaisella suomalaisella täytyy olla se tunne, että jokaisen toisen suomalaisen elämä on hänenkin elämänsä, yhtä tärkeä hänelle kuin hänen omansa. Antaa onnea toisillemme, vaikka itsellämme ehkä ei ole onnea, se on suomalaisen tehtävä *tästä lähtien*.

Kummallista, nähtävästi voi antaa iloa, vaikkei itsellään enää ole sitä. Mikä salaisuus siinäkin on?

Väinö Ahtela on ollut meille kuin nuhtelu. Meistä on tuntunut, että pitäisi voida auttaa häntä, että syy on meissä, kun emme pääse hänen vankilaansa vapauttamaan häntä. Minusta tuntuu, että ovi nyt aukeaa ja että me alamme voida taluttaa häntä vankikopista taivasalle.

Mutta kuka taluttaa minut vankikopistani vapauteen ja luontoon? Ei ole oikein elää näin ilottomana. Minä tunnen, että teen väärin, kun olen näin kolea, kun ajatuksissani ja tunteissani hylkään ystävyyteni. Hannes, jos en rakasta sinua, niin en ole täysi ihminen. Minunkin elämääni on liekki kärventänyt, mutta ei kohtalon salama, vaan oman sydämeni tuli. Ennen se kyllä poltti minua, mutta silloin minä vaan kärsin, en muuttunut tuhkaksi. Nyt olen tomua ja tuhkaa.

Ei ole muuta neuvoa kuin yrittää unohtaa Telma, unohtaa se mikä on tomua ja tuhkaa, ja muistaa vaan se toinen Telma, joka on elävä, vaikka minä olen kuollut.

5. III.

Viipurista taistellaan. Annetaanko se?

Jos se annetaan, niin minä tulen huomaamaan, etten sittenkään milloinkaan ole uskonut sitä. En myönnä, että Viipuri voisi olla toisissa käsissä.

Me istuimme kaikki aivan hiljaa radion ympärillä. Me tiesimme, että koko Suomi istui sillä tavalla, tuntien yhteisen surun ja yhteisen yhä korkeammalle nousevan rakkauden.

Ja yhtäkkiä tuntui, että se rakkaus oli suurempi kuin mikään suru. Viipuri on Suomen lukko. Jos se murretaan, niin murretaan ovi meidän sydämeemme. Mutta ei vihollisen astua sisään, vaan meidän itsemme päästä oman sydämemme valtakuntaan.

Jo nyt ovat portit auki, me astumme vanhasta maailmasta uuteen, vankilasta todelliseen valtakuntaamme, sydämeemme. Siellä eivät enää mitkään kahleet paina eivätkä mitkään seinät erota. Vaara ja tuska ovat ohi.

6. III.

Heräsin tänä aamuna ja huomasin, että kaikki kylmä ja talvinen on todella ohi. Minä elän taas, ja ympärilläni oli taas kaunis maailma, hiljainen kuin sunnuntaina.

Minusta tuntui, että seinieni takana olivat toiset seinät, tai oikeastaan, että huoneeni seinät itse olivat muuttuneet toisenlaisiksi, kevyiksi ja läpinäkyviksi. Niiden kautta paistoi uusi maailma, jossa ei ollut sotaa eikä pahaa.

Minä tunsin olevani siinä maailmassa, ja siinä maailmassa minä rakastan Hannesta. Tuhkaksi tekevä välinpitämättömyys oli poissa, ja minä ymmärsin taas, että hän on se ystävä, joka hän aina on ollut. Mitä siitä, jos hän ei pidä minusta? Se on hänen asiansa.

Koko päivä on ollut kuin juhla. Minusta tuntui, että näin pojat ensimmäisen kerran. Pikku Reijonen näytti minulle morsiamensa saneleman kirjeen, ja minusta tuntui, että näin edessäni koko heidän kohtalonsa, kummallisen ja pyhittävän. — Reijonen ja minä emme ole sanoneet Viipurista juuri mitään. Siitä on vaikeampi puhua kuin mistään muusta.

Koulutie, ihmeellinen niinkuin lapsen koulutie aina on. Minä muistan, miltä Karjaportinkatu tuntui, kun minä isolta valoisalta torilta käännyin kulkemaan sen viehättävän kapeaa katukäytävää pitkin.

Tänä päivänä minä voin ajatella sitä kuin ystävää, jonka tiedän pian tapaavani. Se odottaa minua jossain, tämä Karjaportinkatu ja sen taivaanilma.

Mutta en vielä ole niin vahva, että voin puhua siitä.

Illalla.

Tuntui kummalliselta puhua näin uutena ihmisenä Hanneksen kanssa.

Reino nukkui, ja Hannes ja minä puhelimme hiljaa kun minä muutin hänen siteensä.

— Kuule Telma, sanoi Hannes. — Siellä rintamalla minä huomasin, mitä minä oikeastaan olin tehnyt. Voitko sinä antaa minulle anteeksi?

Se on vaikea kysymys. Minä en milloinkaan ole ymmärtänyt, mitä merkitsee »antaa anteeksi». Jos joku loukkaa minua, niin se koskee, ja minä kärsin siitä. Tavallisesti minä en syytä sitä toista, vaan ajattelen, että tietysti ansaitsen sen kohtelun ja vielä enemmän. Joskus kärsin kauan, joskus paranen nopeammin. Tällä kertaa olin kärsinyt monta kuukautta, enkä vieläkään ole parantunut siitä haavasta, olen vaan tyytynyt siihen. Onko se anteeksiantamista?

En sanonut mitään.

— Siellä kaikki oli niin toisenlaista kuin muualla,

sanoi Hannes. — Siellä minä heräsin jostain rauhattomuudesta ja pahuudesta, joka oli ajanut minua. Minä en uskaltanut kirjoittaa sinulle, mutta minä ajattelin sinua aina.

Ja silloin Reino heräsi.

Onko niin, että kun löytää rauhan, niin kohtalo muuttuu? Hannes.

Mutta kun sinä paranet, lähdet taas sinne jonnekin. Vasta nyt minä arvaan, mitä sota on. Vasta nyt minä muutun vakavaksi.

Sota. *Suomessa on sota!* Ei, se ei ole mahdollista.

Minä olen tänä iltana kirjoittanut Hannekselle kirjeen, jota hän ei saa. Liitän sen tähän.

»Hannes!

Onko ensi kesänä rauha? Onko meillä sellainen palanen isänmaata, että sinä ja minä voimme kävellä siellä koivujen alla?

Pilvistä ei tule pommeja. Rajat eivät ole tuskien maa. Ne jotka rakastavat toisiaan ovat yhdessä.

Aurinko paistaa metsään, ja me saamme istuutua sinne mäen rinteeseen ja katsella maata ja lehtiä ja tuntea miten ilma lepäilee ympärillämme ja on hyvä meille.

Suomi on hyvä meille, se kiittää meitä taistelustamme ja voitostamme. Pintapuolista iloa emme enää saa tässä elämässä, monta monta vuotta Suomi tulee olemaan surupukuinen, mutta niinkuin puiden ja mullan ja järven läpi näkyy toinen kestävämpi maailma, turvattu maa, missä on vankka ikuinen onni, niin näkyy surumme läpi sama varma onni.

Hannes, ei kukaan voi menettää ketään. Me olemme kaikki aina yhdessä, keskeytymättä.

Haikeus voi kadota maailmasta, jos me näemme maailman läpi ja näemme, että vasta sen takana on se maailma, joka kannattaa ottaa vakavasti.

Hannes, ajattele mikä terveys ja ilo tulee siitä, ettemme enää usko tähän meidän maailmaamme, joka on saanut kiusata meitä niin kauan. Se on ollut liian kaunis ja surullinen, sitä ei ole jaksanut enää kestää. Nyt se hajoaa kuin harso, ja me huomaamme elävämme haavoista parantuneina lujassa loppumattomassa onnessa.

Se tapahtuu siis ensi kesänä.»

7. III.

Hannes kosi minua tänään kaikessa kiireessä, kun Reino keskusteli Eiran kanssa siitä, että hänen silmänsä ovat pelastetut.

— Minua oikein hävettää ajatella yksityistä onneani tänä aikana, sanoi Hannes.

— Ei rakkaus ole mikään yksityinen onni, sanoin minä. — Se on kaiken perusta, isänmaanrakkaudenkin. Jos ihminen ei osaa rakastaa, niin ei hän osaa rakastaa isänmaatakaan.

— Rakkaus on ainoa mikä todella jää, kun kaikki muu häviää, sanoi Hannes. — Se on ainoa todellinen asia täällä maan päällä.

Sitä minä sitten olen miettinyt koko päivän. Ja se on yhä enemmän totta, kuta enemmän minä mietin. Rakkaus näihin sairaisiin, rakkaus Hannekseen, rakkaus ensi kesään — sehän on kaikki rakkautta Suomeen. En voi selittää sitä, mutta niin se on.

Tuleeko ensi kesä? Laulaako kansa silloin maalleen:

»Kuin kukkaranta aamusella
Heräjä uuteen aikahan!»